

Voorvragen bij de Eschatologie

Enkele penschetsen

Raymond R. Hausoul

VOORVRAGEN BIJ DE ESCHATOLOGIE
Enkele penschetsen

Voorvragen bij de Eschatologie

Enkele penschetsen

Versie: 20.05 (juni 2020).

Dr. Raymond R. Hausoul

© 2020 Raymond R. Hausoul

Vind de nieuwste materialen op <https://raymondhausoul.be>.

55-14197-89612

© 2020 –All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced or be shared in any form
without permission in writing from the autor.

Voorvragen bij de Eschatologie

Enkele penschetsen

Raymond R. Hausoul

Inhoudsopgave

1 Inleiding.....	5
2 Terminologie.....	7
2.1 Het begrip eschatologie.....	7
3 Profetische en apocalyptische teksten.....	9
4 De eschatologie binnen de theologie.....	11
4.1 Eschatomania.....	11
4.2 Eschatofobia.....	12
5 Invloed van de eschatologie.....	15
6 Het nu en het straks.....	17
7 Periodiseringsschema's.....	21
7.1 1 Henoch: Tien tijdsegmenten	21
7.2 De parabel van de arbeiders (Mt20).....	21
7.3 Zeven scheppingsdagen.....	22
7.4 Zeventig en veertig jubeljaren.....	22
7.5 Joachim van Fiore: De drie-eenheid.....	23
7.6 Reacties op de periodisering.....	23
8 Concrete einddata.....	25
8.1 21 december 2012.....	25
8.1.1 <i>De Maya-kalender en de Egyptenaren.....</i>	<i>25</i>
8.1.2 <i>Wetenschappelijke aanwijzingen.....</i>	<i>26</i>
8.1.3 <i>Reacties rondom 2012.....</i>	<i>27</i>
9 Beknopte anekdotes uit de geschiedenis.....	29
9.1 Tijdsbesef.....	29
9.2 Eindtijdverkondigingen.....	29
9.3 Realistische houdingen.....	30
10 Hermeneutische modellen bij de profetie.....	31

10.1 Preteristisch model.....	31
10.2 Historisch model.....	32
10.3 Futuristisch model.....	33
10.4 Ideëel model.....	34
10.5 Heilshistorisch model.....	35
11 Eschatologie van Qumran.....	37
12 Parallellen in de profetieën over de volken.....	39
12.1 Afgrijselijk voor de andere volken.....	39
12.2 Een woeste plaats voor wilde dieren.....	40
12.3 Een vergelijking met Sodom en Gommora.....	40
12.4 Oproep om het volk aan te vallen.....	41
12.5 Verlatenheid.....	41
12.6 Niemand trekt er meer langs of woont er.....	41
12.7 Verstrooid over de aarde.....	42
12.8 Verwijderd van de vreugdeklanken.....	42
12.9 Conclusie.....	42
13 De hoop en de medische ethiek.....	43
13.1 Humaniteit en technische perfectie.....	43
13.2 De ethiek en het geloof.....	43
13.3 Perspectief op de mens.....	44
14 Vragen.....	45

Over de auteur



Dr. Raymond R. Hausoul (1979) is predikant in Ieper en spreekt regelmatig in andere kerken. Als spreker en docent is hij met verschillende organisaties verbonden. Zijn academisch onderzoek richt zich op de thematiek van de nieuwe schepping, het koninkrijk van God en de vernieuwing door Gods Geest. Raymond is gehuwd met Belinda en beiden genieten van hun twee zonen, Adriël en Ilja.

<https://raymondhausoul.be>

Afkortingen van Bijbelboeken

Gn	Genesis	Js	Jesaja	Rm	Romeinen
Ex	Exodus	Jr	Jeremia	1Ko	1 Korintiërs
Lv	Leviticus	Kl	Klaagliederen	2Ko	2 Korintiërs
Nm	Numeri	Ez	Ezechiël	Gl	Galaten
Dt	Deuteronomium	Dn	Daniël	Ef	Efeze
Jz	Jozua	Hs	Hosea	Fp	Filippenzen
Re	Rechters	Jl	Joel	Ko	Kolossenzen
Rt	Rut	Am	Amos	1Ts	1 Tessalonicenzen
1Sm	1 Samuël	Ob	Obadja	2Ts	2 Tessalonicenzen
2Sm	2 Samuël	Jn	Jona	1Tm	1 Timoteüs
1Kn	1 Koningen	Mi	Micha	2Tm	2 Timoteüs
2Kn	2 Koningen	Na	Nahum	Tt	Titus
1Kr	1 Kronieken	Hk	Habakuk	Fm	Filemon
2Kr	2 Kronieken	Sf	Sefanja	Hb	Hebreeën
Ea	Ezra	Hg	Haggai	Jk	Jakobus
Ne	Nehemia	Zc	Zacharia	1Pt	1 Petrus
Es	Ester	Ml	Maleachi	2Pt	2 Petrus
Jb	Job	Mt	Matteüs	1Jh	1 Johannes
Ps	Psalmen	Mc	Marcus	2Jh	2 Johannes
Sp	Spreuken	Lc	Lucas	3Jh	3 Johannes
Pr	Prediker	Jh	Johannes	Jd	Judas
Hl	Hooglied	Hd	Handelingen	Op	Openbaring

Andere werken

Tob	Tobit	2Mak	2 Makkabeeën	Bjr	Brief van Jeremia
Jud	Judit	Wijs	Wijsheid	TDn	Daniël (Grieks)
TEs	Ester (Grieks)	Sir	Sirach	Man	Manasse
1Mak	1 Makkabeeën	Bar	Baruch		

1 | Inleiding

De toekomst. Veel mensen hunkeren ernaar en betalen een groot bedrag om een glimp te ontvangen van hetgeen er in hun toekomstig leven zal gaan gebeuren. Hoe gezegend mogen we als christenen er vandaar mee zijn dat God ons in zijn Woord al diverse schetsen en enkele nauwkeurige details heeft geopenbaard van hetgeen straks gebeuren gaat. In het Nieuwe Testament wordt in bijna elk Bijbelboek gesproken over dit straks en het geloof dat de christenen hechten aan die hoop.

In tegenstelling tot de zogenaamde profeten uit het verleden en het heden, zoals de twaalfde-eeuwse Ier Malachais, de Fransman Nostradamus, Edward Cayce of Jeanne Dixon, deden Jezus en de bijbelse profeten geen voorzeggingen die zo vaag en algemeen waren dat ze op elke situatie van toepassing zouden kunnen zijn. De profetieën die in de Bijbel zijn opgenomen, zijn zeer nauwkeurig en zo specifiek dat er duidelijk iets unieks en bijzonders gebeurt als ze in vervulling gaan.

1.1 Hoop en verlangen

Hoop is een uiting van vertrouwen in de toekomst. Het is niet hetzelfde als optimisme. Hoop houdt wel verband met optimisme maar verschilt er wezenlijk van. Optimisten gaan voorbij aan de ernst van de problemen – ze maken zich er geen zorgen over, want ze gevlogen dat alles uiteindelijk goed komt. De uitspraak: ‘Denk positief en het komt voor elkaar’, is een uiting van die houding. Optimisten hebben dus eigenlijk een deterministisch wereldbeeld, net als pessimisten.

Hoop daarentegen maakt ons tot verantwoordelijke actoren. Hoop is een activiteit, een deugd. Hoop veronderstelt een bewustzijn van een probleem of obstakel – het gaat terug op een gevoel van bezorgdheid en ontevredenheid. ‘Hoop’ brengt ons verlangen en onze betrokkenheid tot uitdrukking. Als emotie kan hoop worden gedefinieerd als een op betrokkenheid gebaseerde interpretatie. Het behelst een bepaalde manier van kijken naar de realiteit waarover we ons zorgen maken en veronderstelt een beeld van de toekomst die we voor ogen hebben. Als deugd heeft hoop een doel en zoekt het naar praktische wegen om dit doel te bereiken. Als zodanig geeft het ons meer veerkracht en leidt het tot

innovatie. Een hoopvol uitgangspunt stimuleert de ontwikkeling van talenten en geeft richting aan alle werkzame energie.

1.2 Terminologie: Begrip eschatologie

Vanwege zijn boeiende klank is het begrip ‘eschatologie’ voor velen een magisch woord. In wezen gaat het hierbij om een puur theologisch begrip dat normaal niet te vinden is in ideologieën zoals het Marxisme, nationaalsocialisme, Pythagorisme of Epicurisme.

In het midden van de zeventiende eeuw deed het begrip intrede. De Lutheraan Philipp Heinrich Friedlieb sloot toen in 1644 zijn vijfdelige dogmatiek met het werk *Eschatologia seu Florilegium theologicum exhibens locorum de morte, resurrectione mortuorum, extremo iudicio, consummatio seculi, inferno seu morte aeterna et denique vita aeterna*.¹ Diezelfde titel gebruikte 33 jaar later ook Abraham Calov voor zijn laatste werk van zijn twaalfdelige dogmatiek: *Systema locorum theologicorum tomus duodecimus et ultimus eschatologia sacra* (1677).² Het zou echter tot 1845 duren voordat de term eschatologie een bredere bekendheid kreeg in de theologie door Amerikaan George Bush.

In het algemeen gebruiken christenen dit begrip om er de ‘leer van de laatste dingen’ mee aan te duiden. Het is een vernederlandsing van het Griekse εσχάτος/*eschatos* dat in het Nieuwe Testament gebruikt wordt voor ‘laatste’. Zo vernemen we van de ‘laatste tijd’ (Jd1:18; 1Pt1:5,20), de ‘laatste penning’ (Mt5:26), ‘de laatste duit’ (Lc12:59), ‘velen eersten die de laatsten zullen zijn’ (Mt19:30; 20:16; Mc10:31; Lc13:30), ‘de laatste dwaling’ (27:64), ‘de laatste plaats’ (Lc14:9-10; 1Ko4:9), ‘de laatste dag’ (Jh6:39-40,44,54; 11:24; 12:48; NBG vertaalt dit begrip verklarend met ‘jongste dag’), ‘het laatste der aarde’ (Hd1:8; 13:47; d.i. het uiterste van de aarde), ‘de laatste dagen’ (Hd2:17; 2Tm3:1; Hb1:1; Jk5:3; 2Pt3:3), ‘de laatste vijand’ (1Ko15:26), ‘de laatste Adam’ (1Ko15:45), ‘de laatste bazuin’ (1Ko15:52), ‘het laatste uur’ (1Jh2:18). Op gebruikt εσχάτος als naam voor de Messias die de ‘eerste en de laatste’ is (Op1:17; 2:8; 22:13).

1 Sigurd Hjelde, *Das Eschaton und die Eschata: Eine Studie über Sprachgebrauch und Sprachverwirrung in protestantischer Theologie von der Orthodoxie bis zur Gegenwart*, Beiträge zur evangelischen Theologie 102 (München: Kaiser, 1987), 37; Gerhard Sauter, “Begriff und Aufgabe der Eschatologie. Theologische und philosophische Überlegungen”, *Neue Zeitschrift für Systematische Theologie und Religionsphilosophie* 30, nr. 1 (1988): 191.

2 Abraham Calov, *Systematis locorum theologicorum, e sacra potissimum scriptura & antiquitate, nec non adversariorum confessione, doctrinam, praxin, et controversiarum fidei,cm veterum, tm imprimis recentiorum, tractationem luculentam exhibentis: Tomus duodecimus et ultimus, Eschatologia sacra, quo sistuntur articuli* (Witebergae: Wilcke, 1677).

In de systematische theologie is het begrip ‘eschatologie’ echter minder strikt gedefinieerd. Zo is het mogelijk bij eschatologie te denken aan de individuele eschatologie (dood, oordeel, hemel en hel). Maar naast de individuele eschatologie, is er in het jodendom sprake van een historische eschatologie waarin de overgang van het volk Israël en de schepping vanuit deze huidige eeuw naar de komende eeuw centraal staat.³ In de joodse historische eschatologie is er zodoende niet enkel sprake van een ‘einde’, maar ook van een ‘begin’. Hierdoor staat de individuele eschatologie dikwijls veraf van de historische eschatologie.⁴ Albert Schweitzer stelde op basis van bepaalde Bijbelteksten, dat Jezus en de vroege kerk dacht dat het einde nabij was (Mt10:23; Mc9:1; Rm13:11; Fp4:17; Hb10:37; Jk5:8). Hij sprak daarom van een consequente eschatologie.⁵ Charles Dodd benadrukte dat in Jezus het *eschaton* de geschiedenis was binnengedrongen en sprak zodoende van een gerealiseerde eschatologie.⁶ Zijn tegenstanders gaven hierop felle kritiek omdat deze uitdrukking een tegenspraak in zichzelf vormde. Joachim Jeremias sprak daarom liever van een ‘aankomende eschatologie’. Jean Carmignac en Howard Marshall opperen vanwege deze verschillende invullingen dat we het begrip het beste vanuit de theologie naar de prullenbak kunnen verwijderen.⁷

In deze studie denk ik bij het woord eschatologie specifiek aan hetgeen in de eindtijd op aarde zal gebeuren volgens de Bijbelse profetieën. Ik probeer Gods beloften over de toekomst in kaart te brengen vanuit het perspectief van het individu en de gemeenschap. Daarbij geloof ik dat de geschiedenis lineair is en verwerp ik de gedachte van een eeuwige universele kringloop. Er komt een voltooiing van Gods werk met zijn schepping. Dan zal het koninkrijk van God, zoals de Eeuwige dat in gedachte had, werkelijkheid worden.

1.3 Profetische en apocalyptische teksten

Theologen maken dikwijls een onderscheid tussen profetische en apocalyptische literatuur. De term ‘apocalyps’ is hierbij afgeleid van het

3 Kaufmann Kohler, “Eschatology”, onder redactie van Isidore Singer, vol. 5, *Jewish Encyclopedia* (New York: KTAV, 1964), 218.

4 George B. Caird, *The Language and Imagery of the Bible* (London: Duckworth, 1988), 246.

5 Albert Schweitzer, *Paul and His Interpreters A Critical History* (London: Black, 1912), 228.

6 Charles H. Dodd, *The Parables of the Kingdom* (New York: Scribner, 1961); Charles H. Dodd, *The Apostolic Preaching and Its Development: Three Lectures, with an Appendix on Eschatology and History* (Philadelphia: Harper, 1956).

7 Jean Carmignac, “Les dangers de l’eschatologie”, *New Testament Studies* 17 (1970): 365–390; I. Howard Marshall, “Slippery Words”, *The Expository Times* 89, nr. 9 (1978): 264–269.

Griekse ἀποκάλυψις dat de titel is van het laatste Bijbelboek Openbaring. Het verwijst naar literaire genres die soortgelijk zijn aan dat van het Bijbelboek Openbaring. Met de term ‘apocalyptische teksten’ verwijzen uitleggers zodoende naar teksten waarin zich een nieuwe werkelijkheid manifesteert die afwijkt van de hedendaagse werkelijkheid. Qua uitleg is het gebruikelijk om apocalyptische teksten op te vallen als symbolische visionaire beschrijvingen. Dat laatste betekent niet dat een apocalyptische tekst pure fantasie is. Zij beschrijft veelmeer in symbolische taal een situatie die representatief staat voor de waarneembare werkelijkheid. Voornamelijk wordt er hierbij gedacht aan Jesaja 24-27, 56-66; Ezechiël 38-48; Daniël 7-12; Sefanja 1:14-18 en Zacharia 9-14.

Norman Gottwald definieert apocalyptisch als ‘een vorm van openbaringsliteratuur met een narratief kader, waarin een openbaring over het oordeel of de verlossing in de eindtijd, en/of over de hemelse werkelijkheid aan een mens wordt gegeven door een niet-mens.’⁸ Veelal kenmerkt deze apocalyptische stijl zich door: (1) een vaststaande geschiedenis; (2) een sterke scheiding tussen goed en kwaad; (3) een pessimistisch beeld op het kunnen van de mens; (4) bizarre beeldtaal; en (5) gericht op de toekomst.⁹

Profetische teksten zijn daarentegen uitspraken die veelal over de toekomst gaan van deze hedendaagse werkelijkheid en apocalyptische teksten kunnen omvatten. Voor een groot deel staat deze apocalyptische literatuur in het verlengde van de profetische literatuur.¹⁰ Paul Hanson schrijft:¹¹ ‘That prophetic tradition lies in the background of most apocalyptic writings is clear and indeed the important connection between biblical prophecy and Jewish apocalyptic can be demonstrated by tracing the unbroken development leading from prophetic eschatology to apocalyptic eschatology.’ Zo zijn de bovengenoemde teksten ook te

8 Norman K. Gottwald, *The Hebrew Bible: A Socio-Literary Introduction* (Philadelphia: Fortress, 1985), 584.

9 Mark J. Boda, *Haggai, Zechariah*, NIV Application Commentary (Grand Rapids: Zondervan, 2004), 204.

10 Richard E. Sturm, “Defining the World ‘Apocalyptic’: A Problem in Biblical Criticism”, in *Apocalyptic and the New Testament: Essays in Honor of J. Louis Martyn*, bewerkt door Joel Marcus en Marion L. Soards, Bloomsbury Academic Collections. Biblical Studies: Gospel Narrative (New York: Crossroad, 2015), 17–48; Mitchell G. Reddish, *Apocalyptic Literature: A Reader* (Nashville: Abingdon, 2015); Stephen L. Cook, *Prophecy & Apocalypticism: The Postexilic Social Setting* (Minneapolis: Fortress, 1995); F.J. Murphy, “Apocalypses and apocalypticism: The state of the question”, *Currents in Research: Biblical Studies* 2 (1994): 147–180; Paul D. Hanson, *The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology* (Philadelphia: Fortress, 1979); Leon Morris, *Apocalyptic*, 2de ed. (London: InterVarsity, 1973); David S. Russell, *The Method and Message of Jewish Apocalyptic: 200 BC - AD 100*, Old Testament Library (Louisville: Westminster, 1964).

11 Paul D. Hanson, *The Dawn of Apocalyptic: The Historical and Sociological Roots of Jewish Apocalyptic Eschatology* (Philadelphia: Fortress, 1979), 33.

interpreteren als beeldende orakels van het koninkrijk.¹² De vroege profetische vormen dan de oorsprong voor de latere apocalyptische teksten.¹³

In de Bijbel is het niet altijd eenvoudig om beide termen uit elkaar te houden. Zo noemt het Bijbelboek Openbaring zichzelf apocalyptisch (1:1) en tegelijk ook profetisch (1:3; 22:7,10).

12 Richard D. Patterson, "Wonders in the Heavens and on the Earth: Apocalyptic Imagery in the Old Testament", *Journal of the Evangelical Theological Society* 43, nr. 3 (2000): 393.

13 James C. VanderKam, "Messianism and Apocalypticism", in *The Encyclopedia of Apocalypticism: Apocalypticism in the Modern Period and the Contemporary Age*, bewerkt door John J. Collins, Bernard McGinn, en Stephen J. Stein, vol. 3 (New York: Continuum, 1998), 196–197.

2 | De eschatologie binnen de theologie

In de kerkgeschiedenis werd de eschatologie veelal als laatste besproken. Die volgorde reflecteerde duidelijk het belang van de verschillende studies. Sommigen zagen de eschatologie als bijlage of aanvulling van de geloofsleer.¹⁴ De eschatologie maakte zo hetzelfde lot mee als de pneumatologie ('leer van de heilige Geest'). Beiden waren een vreemde eend binnen de systematische theologie. Enkel sekten hielden zich met deze onderwerpen bezig. Door hun dynamische en agressieve uitingen van de toekomstleer, ontstonden er twee verschillende houdingen tegenover de eschatologie. De één was een grote voorstander van de toekomstleer, terwijl de ander niets met het onderwerp van doen wilde hebben.

2.1 Eschatomania

In de geschiedenis werd de eschatologie menig keer benadrukt. Zo vormde het een losstaand eiland van het grotere geheel. Orr dacht dat de eschatologie een van de belangrijkste theologische aspecten zou worden in de moderne tijd.¹⁵ Misschien was dat terecht, omdat de eschatologie veel te weinig in de voorgrond stond tijdens de kerkgeschiedenis. Zo schrijft Fee:¹⁶

‘Wat ons waarschijnlijk het meest van de nieuwtestamentische kerk onderscheidt, is het radicaal eschatologisch perspectief vanwaaruit de gelovigen toen alles wat God had gedaan door Christus en de Geest, bekeken’

In de achttiende eeuw kwam er een grote belangstelling voor de profetische boodschap van de Bijbel. Grotendeels werd deze belangstelling veroorzaakt door de Franse Revolutie en de strijdtonelen van Napoleon.

¹⁴ A.H. Strong, *Systematic Theology* (Westwood:Revell, 1907), 981-1056; T. Haering, *The Christian Faith: A System of Dogmatics*, Vol. II (Londen:Hodder & Stoughton, 1913), 829-924; A. Hoekema, *The Bible and the Future* (Grand Rapids:Eerdmans, 1079), 297.

¹⁵ J. Orr, *The Progress of Dogma* (Grand Rapids:Eerdmans, 1952), 20-30.

¹⁶ G. Fee, *Paulus de Geest en het volk van God* (Apeldoorn:Novapres, 1999), 63. Vgl. K. Barth, *Kirchliche Dogmatik*, Vol. II (Zollikon-Zürich:EVZ-Verlag, 1970), 1, 712.

Gelovigen dachten hierdoor dat Napoleon de antichrist was en begonnen zich gedreven bezig te houden met het profetische woord.¹⁷

Ook Jürgen Moltmann wees na de Tweede Wereldoorlog erop dat het christendom een God had maar geen toekomst, het marxisme een toekomst maar geen God.¹⁸ De zoektocht naar hetgeen de Bijbel over de toekomst te zeggen had was aangewakkerd. Aan elk theologisch concept werd het woord 'eschatologisch' vastgeklonken en in het Nieuwe Testament zag men achter 'elke struik' een eschatologisch facet. De eschatologie was de kern van alles en en tot vervulling brengen.¹⁹ Of zoals Barth het uitdrukte:²⁰ 'Christendom dat niet totale eschatologie is, heeft met Christus totaal niets te maken.'

Door die constatering schoot men te ver door. Zo werd de eschatologie het enige kernthema van de theologie. Een voorbeeld was een Amerikaanse predikant die elke zondag gedurende negentien jaar uit het boek Openbaring preekte.²¹ Er ontstond dan ook een karikatuur over de eschatologie die voorgesteld werd door een spreker die zowel een Bijbel als een krant vasthield. Vooral de eschatologische Romans van Hall Lindsey, Tim Lahaye en Jerry Jenkins zorgden veelal voor deze karikatuur. De nieuwtestamentische gelovigen leefden wel vanuit de eschatologische verwachting, maar ze zweefden er niet in.

2.2 Eschatofobia

Tegenover de grote nadruk op de eschatologie waren velen terughoudend tegenover het thema. Maarten Luther vertelde dat hij in zijn jeugd een vreselijke angst al had gehad voor de jongste dag. Gedachten over de toekomst werden zo kost wat kost vermeden. Gelukkig sprak hij na zijn ontdekking van de rechtvaardigingsleer over 'de lieve jongste dag' die hij tegemoet zou gaan.²² De angstige kijk op de toekomst was verdwenen. Toch bleef die angst bij velen aanwezig. Het lezen van het boek Openbaring werd afgeraden omdat het moeilijk, onbegrijpelijk en beangstigend was.

17 Daniel P. Fuller, *The Hermeneutics of Dispensationalism*, Dissertatie. (Northern Baptist Theological Seminary, 1957); George T. Stokes, "John Nelson Darby", *The Contemporary Review* 48 (1885): 537-552; Maksym S. Weremchuk, *John Nelson Darby en het begin van de beweging van de "Broeders"* (Vaassen: Medema, 1990). Fuller, Stokes, Weremchuk.

18 J. Moltmann, 'Hope and History,' *Theology Today* 25.3 (okt. 1968): 370.

19 J. Moltmann, *Theologie der Hoffnung* (München:Kaiser, 1965).

20 K. Barth, *Der Römerbrief. Zweiter Abdruck der neuen Bearbeitung* (München:Kaiser, 1923), 298.

21 M.J. Erickson, *Christian Theology. Second Edition* (Grand Rapids:Baker Books, 2002), 1158.

22 U. Asendorf, *Eschatologie bei Luther* (1967); J.T. Bakker, *Eschatologische prediking bij Luther* (1964).

Eschatologie werd het terrein waarop sekten zich bewogen en waar de theoloog weinig kaas van had gegeten. Degenen die het onderwerp waagden vast te grijpen kwamen er vandaar al snel achter dat het debat daaromtrent zeer emotioneel en controverser kon zijn. Werd de gemeente voor, tijdens of na de grote verdrukking opgenomen? Ontliep ze de vreselijke rampen of ging ze er midden doorheen? Zou er een vreedelijk op aarde komen dat gesticht werd door Christus of was dat de taak van de gemeente? Deze en soortgelijke vragen werden, als het enigszins kon, kost wat kost vermeden. Het resultaat was dat er in veel gevallen geen alternatieven tegenover de gangbare eschatologische modellen stonden. In andere middens zag men veel te veel schillende modellen en reageerde men even afstotend tegenover de eschatologie. Uiteindelijk was het een vakgebied waarover zoveel meningen bestonden en waar geen zekerheid over kon worden gewonnen.

Veel gelovigen vandaag de dag kunnen hun hele leer van de toekomstige dingen op een vingernagel schrijven. De meesten onder hen weten dit: straks als we gaan sterven, gaan we naar de hemel. Soms wordt daar nog aan toegevoegd dat ergens aan het eind van de tijden Christus terugkomt. Gelovigen begrijpen niet helemaal waarom dat nodig is als ze meteen naar de hemel gaan. Maar dat geeft niet, de vraagstukken liggen te ver weg voor hen. Wat ze vasthouden is de gedachte dat ze straks naar de hemel gaan, dat is volgens hen de Bijbelse toekomstverwachting.

3 | Invloed van de eschatologie

De eschatologie staat niet los van de andere delen van de systematische theologie. Zo heeft onder andere grote invloed op de (1) voltooiing van de redding (soteriologie); (2) voltooiing van het werk van Christus (christologie);²³ en (3) het doel van de gemeente en het koninkrijk Gods (ecclesiologie).²⁴ Willem Visser 't Hooft stelt zijn lezers dan ook de vraag:²⁵ 'Zeg me wat uw eschatologie is en ik zal u zeggen hoe uw houding ten opzichte van Kerk, staat en maatschappij is.' Hij heeft groot gelijk hierin ten diepste verandert onze hoop het hele leven waarin wij staan.

Wie zich met datgene bezighoudt dat de Bijbel te zeggen heeft over de toekomst ontdekt al snel dat het onderwerp ons een beter inzicht geeft in het plan van God met deze wereld. Zo zegt de Hebreëenschrijver al: 'wie het weldadig woord van God en de kracht van de komende wereld ervaren heeft' (6:5). De toekomstige wereld kan de gelovige nu al in prille verhoudingen ervaren binnen het christelijke geloof. Meer dan ooit heeft de christenheid in onze dagen inzicht in de profetieën nodig om te kunnen begrijpen en praktisch uit te werken wat haar plaats is ten opzichte van de wereld, de joden en het land Israël. De gelovige wordt van de gedachte bevrijd dat enkel de gemeente voor God belangrijk is. Hij stelt zichzelf als deel van die gemeente niet meer in het centrum van Gods gedachten. Christus wordt het centrum. Hij is het centrum van de hemelse zegeningen en de gemeente omringt Hem. Hij is het centrum van de aardse zegeningen en de volken omringen Hem.

In het Nieuwe Testament worden de toekomstige elementen verbonden met de heiligheid van de gelovige: 'Moge de God van de vrede zelf uw leven in alle opzichten heiligen, en mogen heel uw geest, ziel en lichaam zuiver bewaard zijn bij de komst van onze Heer Jezus Christus' (1Ts5:23; vgl. 3:13). 'Ik bid dat uw liefde blijft groeien door inzicht en fijnzinnigheid, zodat u kunt onderscheiden waar het op aankomt. Dan zult u op de dag van Christus zuiver en onberispelijk zijn, vol van de vruchten van de gerechtigheid, die u dankt aan Jezus Christus, tot lof en eer van

²³ G. Vos, *The Pauline Eschatology* (Princeton:Princeton University, 1930), 36.

²⁴ Vgl. Augustinus, *De Stad Gods* XX.9.

²⁵ Willem A. Visser 't Hooft, *Het Koningschap van Christus* ('s Gravenhage: Boekencentrum, 1947), 76.

God' (Fp1:9-11). 'De dag van de Heer zal komen als een dief. De hemelsferen zullen die dag met luid gedreun vergaan, de elementen gaan in vlammen op, de aarde wordt blootgelegd en alles wat daarop gedaan is komt aan het licht. Als dit allemaal op die manier te gronde gaat, hoe heilig en vroom moet u dan niet leven, u die uitziet naar de dag van God en het aanbreken daarvan bespoedigt! Die dag gaan de hemelsferen in vlammen op, en de elementen vatten vlam en smelten weg. Maar wij vertrouwen op Gods belofte en zien uit naar een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar gerechtigheid woont. Omdat u hiernaar uitziet, geliefde broeders en zusters, moet u zich inspannen om smetteloos, onberispelijk en in vrede door hem te worden aangetroffen' (2Pt3:10-14). 1Ko15, het hoofdstuk dat vol is van een eschatologisch perspectief, eindigt met de oproep: 'Daarom, mijn geliefde broeders, weest standvastig, onwankelbaar, te allen tijde overvloedig in het werk des Heren, wetende, dat uw arbeid niet vergeefs is in de Heer' (1Ko15:58).

'Laat ons niet aarzelen om naar de komst van de Heer te verlangen als naar de allergelukkigste zaak'.²⁶ Het is een moment waar de gelovige smachtend naar uitziet: 'in afwachting van het geluk waarop wij hopen: de verschijning van de majesteit van de grote God en van onze redder Jezus Christus' (Tt2:13). Het is een weten en kennen van het plan van God waar men zich in aanbidding voor wil neerbuigen. De nieuwtestamentische gelovigen kijken naar deze toekomst uit. Ze verwachten 'dat we op grond van geloof als rechtvaardigen worden aangenomen' (Gl5:5), 'de openbaring dat we kinderen van God zijn, de verlossing van ons sterfelijk bestaan' (Rm8:23), 'de verschijning van de majesteit van de grote God en van onze redder Jezus Christus' (Tt2:13; vgl. 1Ko1:7; 1Ts1:10; Fp3:20), 'de dag van God' (2Pt3:12), 'een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar gerechtigheid woont' (2Pt3:13).

4 | Het nu en het straks

De wijze waarop we als gelovigen naar de toekomst kijken, laat zijn sporen achter in ons hedendaagse leven. Ondanks dat gelovige verlangt naar de komst van zijn Heer, schijnt er nu al een glimp van de eeuwigheid in zijn bestaan. De zon van het toekomstige werpt nu al zijn stralen in de duisternis van het heden.²⁷ Er is een verticale en horizontale orde van bestaan voor de gelovige. In de 'horizontale' speelt zich het zichtbare gebeuren af van alle mogelijk zaken: geboorte, huwelijk, gezin, arbeid, cultuur, wetenschap, voorspoed, tegenspoed en sterven. In de 'verticale' orde vinden we hetgeen bepalend is voor de christelijke hoop. Daarin horen elementen als verzoening, vrijmaking, vergeving, oordeel en bevrijding thuis. Het menselijke drama van de gelovige is gekruist door het goddelijke drama.²⁸ We kijken verder dan enkel de laatste bloemlegging op het graf. We kijken vooruit naar de opstanding van de doden. De dood wordt niet gebalsemd en geconserveerd maar verslonden! Dat is de hoop van de heerlijkheid, de hoop op de heerlijkheid, de uiteindelijke verlossing. Jürgen Moltmann schrijft:²⁹

'Hoop geeft niet enkel de kracht, zoals Israël uit de verdrukking los te breken en het geloofde land van de vrijheid te zoeken. Hoop ontvreemd mensen ook van hun thuis, hun vriendschap en hun huis en maakt hen bereid deze los te laten en iets nieuws te zoeken. Ik bedoel hiermee: Hoop op een alternatieve toekomst brengt ons in tegenspraak met de tegenwoordigheid van het nu en hen die zich daaraan vastklampen.'

Christenen hebben deze invloed van de eschatologie in het hedendaagse leven meermaals overzien. Er werd er meer over gediscussieerd of de laatste bazuin in majeur of mineur zou klinken dan wat de christelijke hoop was die ons nu droeg. Aan het einde van de negentiende eeuw berekende een theoloog zelfs vanuit verschillende Bijbelteksten de temperatuur van de hel.³⁰ Maar de gelovige heeft geen

²⁷ J. Overduin, *Het Onaantastbare* (Kampen:Kok, 1975), 89.

²⁸ J. Overduin, *Het Onaantastbare* (Kampen:Kok, 1975), 20.

²⁹ J. Moltmann, *Weiter Raum* (Gütersloh:Gütersloher Verlagshaus, 2006), 108.

³⁰ G. Greshake, *Stärker als der Tod* (Mainz:Matthias-Grünewald, 1995), 16.

angst voor de hel. Het enige waarvoor hij angst heeft is het dat hij verslapt in zijn relatie met God. Dat voor hem de hel op aarde zijn. Wie zijn hoop alleen op dit leven richt, mist de hoop op de toekomst.

In de Bijbel lezen we daarentegen over buitengewone verhalen die mensen meemaken die nieuwe hoop ontvangen als er niets meer te hopen lijkt. Velen hielden vast aan de woorden die de psalmist van God weergeeft: 'Roep mij te hulp in tijden van nood, Ik zal je redden, en je zult Mij eren' (Ps50:15). Hoe benauwd en onzeker ze zich ook voelden. Ze kunnen met David vol overtuiging zeggen: 'Ik zie uit naar Jahweh, mijn ziel ziet uit naar Hem en verlangt naar zijn woord' (130:5). Ook in het Nieuwe Testament komt deze hoop duidelijk naar voren. Zo schrijft Paulus in zijn brief aan de Romeinen: 'Alles wat vroeger is geschreven, is geschreven om ons te onderwijzen, opdat wij door te volharden en door troost te putten uit de Schriften zouden blijven hopen' (15:4). Gods Woord is een anker in de storm en een baken van hoop van waaruit de gelovigen mogen leven. 'Laten we zonder te wankelen datgene blijven belijden waarop we hopen, want Hij die de belofte heeft gedaan is trouw' (Hb10:23). De Bijbelse personages leerden deze hoop naar waarde schatten toen ze door een hevige levensstorm gingen en de wan-hoop nabij waren. De christelijke hoop die God hen schonk hield hen echter staande en gaf hen een nieuw uitzicht vol blijdschap en vrede. Het volgende verhaal verduidelijkt de levende kracht die de hoop ons schenkt:

'Plotseling schoot ze wakker. Ze hoorde het heel goed: het rookalarm. Van schrik sprong ze uit haar bed en belde ze met haar GSM, die ze gelukkig bij haar had, de brandweer. De vrouw merkte echter aan de rookontwikkeling dat het vuur zich al ver in het huis had verspreid. In een razend tempo kwam het ook naar haar slaapkamer toe. Met dekens probeerde ze de kieren van de deur dicht te houden in de hoop dat dit de rook buiten haar kamen hield. Zelf hield ze haar gezicht bedekt en kroop ze laag bij de grond in de richting van het raam. In deze uitzichtloze situatie wist ze niet wat ze moest doen. Het raam openen zou frontale gevolgen kunnen hebben, omdat het de zuurstof in de woning zou vermeerderde en het vuur versterkte. Haar hoop vloog met de second voorbij, totdat ze de brandweersirene vernam. Dat gaf haar nieuwe hoop. Haar adrenaline stroomde door haar heen en haar hart kreeg nieuwe kracht doordat de redding die nabij was. De hoop was op die

wijze de drijfkracht waaraan de vrouw zich vastklampte. Hoewel ze besepte dat haar huis volledig vernield kon zijn, besepte ze ook dat haar leven nog lang niet voorbij was. Vanuit die hoop gaf ze zich over aan de brandweer die haar ontdekte en verzorgde. Zo ontsnapte ze met haar laatste hoop uit het brandende huis.’

Soortgelijke verhalen zijn er veelvuldig. Maar ook zijn er andere verhalen die het omgekeerde tonen. Velen tijdens de ramp in het World Trade Centre van New York aanwezig waren toen de twee vliegtuigen zich in de toren boorden, verloren alle hoop en kozen ervoor in het gebouw te blijven en uiteindelijk te sterven. Anderen daarentegen vochten vanuit de hoop voor hun leven en bereikten heelhuids de begane grond vanwaar ze uit de torens die elkaar ogenblik ineem konden storten konden wegvluchten.

De Bijbel kent een grote hoop voor de toekomst. Toekomst is letterlijk hetgeen op ons toe komt. Niemand kan datgene tegenhouden. Je kunt wel de klok maar niet de tijd stilzetten. In de Bijbel ontdekken we dat de gelovige geen vijandige onzekerheid en angstaanjagende kent voor de toekomst. Het is een vreugdevolle zekerheid. Door de hele Bijbel ervaren we een krachtig hopen op de toekomst. Daarom heeft de gemeente een blijde boodschap te verkondigen. Juist in donkere tijden moeten we ons daarvan bewust zijn.

5 | Periodiseringsschema's

Wie wil niet weten op welke moment we precies in de heilsgeschiedenis leven en hoe lang het nog duurt tot Christus terugkomt? In het verleden hebben velen zich aan berekeningen en voorspellingen gewaagd en zijn er meerdere pogingen ondernomen om de wereldgeschiedenis van begin tot einde te periodiseren in heilshistorische fasen die elk hun eigen bestel kennen. Bij deze berekening maakte men graag gebruik van tijdbepalingstheorieën die dan tot de zogenaamde periodiseringsschema's zouden leiden. De belangrijkste daarvan willen we hier de revue laten passeren.

5.1 1 Henoch: Tien tijdsegmenten

In het eerste boek Henoch vinden we de zogenaamde apocalyptische weken (93:1-10; 9:12-17).³¹ Deze 'weken' verdelen de wereldgeschiedenis in tien delen. Aan het begin van de achtste week grondvest de Messias het vreedrijk en heerst er een tijd van rechtvaardigheid op aarde (91:12). De ware religie wordt in die tijd geopenbaard aan de mensheid, het onrecht wordt verder verbannen en klaargemaakt voor het eindoordeel dat plaatsvindt aan het einde van de tiende apocalyptische week (91:14). De exacte tijd die elke apocalyptische week omvat, vermeldt het apocrief *1 Henoch* niet hierbij.

5.2 De parabel van de arbeiders (Mt20)

Hippolytus van Rome (170-235), Julius Africanus (180-250) en Origenes (185-254) bepaalden aan de hand van de parabel van de wijngaard (Mt20:6) dat de hele wereldgeschiedenis vergeleken kon worden met een dag van twaalf uur ofwel 12x500 jaar. Zo was de vroege morgen de tijd van Adam, het derde uur de tijd van Noach, het zesde uur de tijd van Abraham, het negende uur de tijd van Mozes. Christus was zo pas op het elfde uur gekomen. Dat was 5500 jaar na de schepping. Hippolytus schreef:³² 'De eerste menswording van Christus vond plaats op

³¹ David S. Russell, *The Method and Message of Jewish Apocalyptic: 200 BC - AD 100*, Old Testament Library (Louisville: Westminster, 1964), 291-292; Christopher Rowland, *The Open Heaven: A Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity* (New York: Crossroad, 1982), 163vv.

³² W. Verbeke, D. Verhelst en A. Welkenhuisen, *The Use and Abuse of Eschatology in the Middle Ages* (Leuven, 1988), 191

een woensdag, 8 januari, in het 42ste jaar van de regering Augustinus, 5500 jaar na Adam.’ Ook Africanus sloot hierbij aan.

5.3 Zeven scheppingsdagen

Een andere mogelijkheid was het om de wereldgeschiedenis te verbinden met de zeven scheppingsdagen. Irenaeus wijst erop dat zoals er zeven scheppingsdagen in Gn1 waren, zou de geschiedenis zeventuizend jaren omvatten.³³ We vernemen hiervan in de apocriefe brief van Barnabas: “Hij volbracht alles in zes dagen”, dit wijst erop dat de Heer alle dingen volbrengt in zes duizend jaar, want een dag is voor Hem als duizend jaar’ (15:4). Ook de Talmoed sluit hierbij aan:³⁴ ‘Rabbi Kattina zei: “De wereld zal zesduizend jaar bestaan en worden verwoest voor de duizend jaar.”’ Op basis van de zeventuizend jaar stelt men verder:³⁵ ‘De Tanna debe Eliyahu leerde: De wereld zal zesduizend jaar bestaan. In de eerste tweeduizend jaar was er verlatenheid, in de volgende tweeduizend jaar bloeide de Thora en in de volgende tweeduizend jaar komt het Messiaanse tijdperk.’

De 6000 jaar voor de wereldsabbat zijn hierbij te vergelijken met de zes leeftijdsfasen van de mens (kindsheid, jeugd, jongeling, volwassenheid, rijpere jaren, ouderdom).

5.4 Zeventig en veertig jubeljaren

Door de aantrekkelijke Bijbelse afbakening van het jubeljaar kozen anderen ervoor het volgende paradigma te volgen:

- (1) 70 Jubileeën van Adam tot de ballingschap.
- (2) 70 jaar van de ballingschap tot de terugkeer.
- (3) 70 jaarweken van de terugkeer tot de Messias.
- (4) De geboorte van de Messias.
- (5) 40 dagen van de opstanding tot de verheerlijking van de Messias.
- (6) 40 jaren vanaf de de verheerlijking tot de verwoesting van de tempel.
- (7) 40 Jubileeën vanaf de verwoesting tot aan de wederkomst.

33 Irenaeus van Lyon, *Adversus Haereses*, vertaald door Norbert Brox, *Fontes Christiani* 8 (Freiburg: Herder, 2001), V.28.3; Justinus de Martelaar, *Dialogus cum Tryphone Iudaeo*, onder redactie van Miroslav Marcovich, *Patristische Texte und Studien* 47 (Berlin: De Gruyter, 2005), 81.3.

34 Jacob Neusner, red., *b. Sanhedrin*, *The Babylonian Talmud: A Translation and Commentary* 16 (Nashville: Hendrickson, 2011), 97a.

35 *Ibid.*; Vgl. Aurelius Augustinus, *Augustine Catechism: Enchiridion on Faith Hope and Charity*, onder redactie van Boniface Ramsey, vertaald door Bruce Harbert, *The Augustine Series* (Hyde Park: New City, 2008), 118.

Een nadeel bij deze indeling is dat de meeste tijden niet precies te meten zijn. Zo beginnen de 70 jaarweken volgens Dn9 niet met de terugkeer naar het land, maar met het herstel van de stad Jeruzalem. Ook eindigt niet de 70ste maar de 69ste jaarweek met de dood van de Messias. Dat zorgt ervoor dat deze indeling bij nadere bestudering slordig aandoet.

5.5 Joachim van Fiore: De drie-eenheid

Joachim van Fiore (1130-1202) ontwierp een schema waarin de drie-eenheid centraal stond. Volgens hem waren er drie tijdperken: het tijdperk van de Vader (OT), het tijdperk van de Zoon (NT en later) en het tijdperk van de heilige Geest (komende in 1260). In deze laatste periode zou het koninkrijk van God tot voltooiing komen. Joachim verwachtte onder het volk een levende kennis van God, het herstel van de eenheid tussen de oosterse en westerse kerk, de bekering van de Joden tot Christus en een nieuwe maatschappelijke orde.³⁶

5.6 Petrus, Paulus en Johannes

Friedrich Schelling bouwde verder op de periodisering van Joachim van Fiore. In de apostelen Petrus, Paulus en Johannes erkende hij representanten van de christelijke geschiedsontwikkeling. Petrus was de man van de Thora, het fundament, de rots waarop de kerk zich diende te richten. Paulus was de man die vooruit schoot als een laaiend vuur. Hij was de Elia, de man die het principe van de ontwikkeling verkondigde, beweging bracht en vrijheid schonk. Johannes was de apostel van de toekomst. Petrus is de apostel van de Vader, Paulus de apostel van de Zoon en Johannes de apostel van de Geest.³⁷

5.7 Reacties op de periodisering

De bovengenoemde berekeningen zijn zeer verschillend en zorgden voor veel kritiek. Een waarschuwing tegen dit soort berekeningen vinden we bij Beda Venerabilis, Albert Magnus en Thomas van Aquino. Ook in de Talmoed vernemen we.³⁸

³⁶ W. van 't Spijker (red.), *Eschatologie, Handboek over de christelijke toekomstverwachting* (Kampen:De Groot Goudriaan, 1999), 312.

³⁷ Friedrich W.J. Schelling, *Philosophie der Offenbarung* (Frankfurt am Main: Suhrkam, 1977), 316.

³⁸ Babylonische Talmoed, traktaat *Sanhedrin* 97b.

‘Vervloekt zijn zij die het einde proberen te berekenen, want ze redeneren dat het einde is gekomen, maar dat de Messias niet is gekomen en dus ook nooit zal komen.’

Van deze zaken kan een gezonde nuchterheid worden geleerd. Dat we in het laatste der dagen leven, is een Bijbelse gedachte, maar zei de Heer Jezus niet zelf dat alleen de Vader het moment weet? (Mt24:36). In zijn laatste woorden aan zijn discipelen wijst de Heer nog eens expliciet hierop: ‘Zij die bijeengekomen waren, vroegen hem: “Heer, gaat u dan binnen afzienbare tijd het koningschap over Israël herstellen?” Hij antwoordde: “Het is niet jullie zaak om te weten wat de Vader in zijn macht heeft vastgesteld over de tijd en het ogenblik waarop deze gebeurtenissen zullen plaatsvinden” (Hd1:6-7). Hoewel het tijdstip van de voltooiing van het koninkrijk enkel bij God bekend is, blijft het voor de discipelen van belang om het evangelie wereldwijd te verkondigen tot op de dag dat de vastgestelde eindtijd aanbreekt.

Tegenwoordig bestaat er een tendens naar de andere kant en wordt de wederkomst vaak door christenen genegeerd, waardoor er enkel nog een aards perspectief overblijft, waarin geen plaats meer is voor een hemels perspectief. Het is gezond dat de gelovige een evenwichtig eindtijdsbesef heeft, want Christus zal komen.

6 | Concrete einddata

De Montanisten verwachtten het einde in 150n.Chr. (120 jaar naar de kruisiging van Christus). Middeleeuwse christenen dachten, dat de wereld in 1000 zou vergaan. Naast de diverse berekeningen circuleerde in de Middeleeuwen de tekst *Ceder van de Libanon* door Europa. Daarin werd vermeld dat een monnik in 1287n.Chr. in de stad Tripoli tijdens de mis een handgeschreven profetie had gelezen boven het altaar. De boodschap bevatte de val van Tripoli en Accra en een zware pest. ‘Twee leiders zullen opstaan, één in het oosten en een ander in het westen. Ze zullen de wereld veroveren en overvloed aan vreugde brengen gedurende vijftien jaar. Dan zal er een geslaagde kruistocht plaatsvinden, de stad Jeruzalem zal schitteren en het heilige Graf zal door allen worden bezocht. Echter, in deze rust zal er nieuws worden vernomen over de antichrist.’ Dit verhaal veroverde Europa eind dertiende eeuw en in diverse bibliotheken waren afschriften ervan aanwezig.³⁹ In de tijd van Luther berekende iemand de datum van de wederkomst: 19 oktober 1533.⁴⁰ De Zevendaags-Adventisten meenden dat 1844 het jaar van het einde zou zijn. Lindsey schatte dat het in 1988 zou gebeuren.

6.1 21 december 2012

6.1.1 De Maya-kalender en de Egyptenaren

Over 2012 is er de laatste jaren veel geschreven en gespeculeerd.⁴¹ Het is frappant dat oude culturen het einde van de tijden telkens voorspellen voor 21 december 2012. Vooral de Maya’s zijn via het verschijnsel 2012 beroemd geworden. In hun cyclische jaarkalenders gebruiken ze een lange telling. Deze lange telling begon op 11 augustus 3114 voor Christus en eindigt op 21 december 2012. Op die dag begint de jaartelling weer opnieuw. In de periode voor 21 december 2012 begint volgens de Maya’s vanaf 1987 de zogenaamde ‘Transformatie van de Materie’.⁴² Dit soort ideeën vinden we ook terug bij de Egyptenaren. Samen met de Maya’s

³⁹ Willem van 't Spijker, red., *Eschatologie: Handboek over de christelijke toekomstverwachting* (Kampen: Goudriaan, 1999), 193–194.

⁴⁰ Jan T. Bakker, *Eschatologische prediking bij Luther*. (Kampen: Kok, 1964), 94.

⁴¹ Zie voor een overzicht: Annemarieke Nagel en Helene Ribbeling, 2012: *Zin en Onzin* (Kampen: Ten Have, 2009).

⁴² Peter Toonen, *Wat wisten de Maya's?: Een nieuw licht op het transformatieproces van de aarde* (Tiel: Petiet, 1997).

hebben ze niet alleen gemeen dat ze beiden gefascineerd zijn door de bouw van piramides, maar ook dat hun kalender eveneens op 21 december 2012 stopt. De Egyptenaren denken daarbij zelfs dat op die dag de aarde net als in de tijd van Noach overspoeld wordt door een zondvloed en er weer een nieuw begin aanbreekt.⁴³

6.1.2 Wetenschappelijke aanwijzingen

Niet alleen de oude culturen, ook in de wetenschappelijke vakken, zoals de natuurkunde en astronomie zijn er interessante verschijnselen te vinden voor 2012. Zo staan verschillende sterren (Alcyone) en planeten in één rechte lijn met de zon en de maan op 21 december 2012, dat is iets wat slechts één keer in de 26.000 jaar voorkomt. Een andere natuurkundige fenomeen is de *Schumann Resonantie*. Dit is de resonantie van elektromagnetische golven die pulseren tussen de aardkorst en de ionosfeer van de aarde. Normaal ligt de sterkte frequentie van deze golven bij 7,8Hz. Volgens Gregg Braden stijgt die frequentie echter de laatste jaren tot 13Hz. De gedachte is dan dat hierdoor de aarde tijdelijk ophoudt te draaien. Het jaartal waarin men dat verwacht is 2012.

Ook is het mogelijk dat de ompoling van de aarde in het jaar 2012 plaatsvindt. De magnetische noord- en zuidpool veranderen dan in een korte tijd van plaats. De laatste jaren valt het namelijk op dat de zuidpool (of natuurkundig gezien de magnetische noordpool) zich van Antarctica in de richting van het noorden verplaatst. De laatste keer dat dit gebeurde was 780.000 jaar geleden.

Het is mogelijk dat het warmer worden van de aarde de vulkanische activiteit van de aarde versterkt. Door vulkaanuitbarstingen koelt de aarde zichzelf, doordat de vulkaan-as in de atmosfeer het warme zonlicht tegenhouden. Het is hierdoor mogelijk dat het aantal vulkanische uitbarstingen de komende jaren toeneemt. Vooral de supervulkaan onder het Yellowstone Park in Wyoming krijgt hierbij grote belangstelling. Deze vulkaan zou kort voor het moment van uitbarsten staan. Begin 2009 waren er vier bevingen per uur meetbaar bij de vulkaan, wat zo alarmerend was voor geologen dat ze het hele gebied dat binnen een straal van 325km bij de vulkaan lag wilden evacueren. Vandaag zijn de trillingen echter verminderd. Voor hoe lang blijft echter onduidelijk.

43 Patrick Geryl, *The World Cataclysm in 2012* (Kempton: Adventures Unlimited, 2005).

6.1.3 Reacties rondom 2012

Sommigen stellen dat er in 2012 een grote transformatie plaatsvindt. Een nieuw tijdperk zou dan aanbreken: het Aquarius-tijdperk. Dit tijdperk zou in het teken staan van liefde, voedselovervloed, gezondheid, seksualiteit en een grote spirituele groei. Ook zou er een overgang plaatsvinden van de huidige driedimensionale wereld die een hoogte, diepte en breedte kent, naar een vierdimensionale en zelfs vijfdimensionale wereld waarin tijd en nog een ruimte worden toegevoegd. *De Volkskrant* van 21 juni 2008 beschreef dan ook mensen die voorzorgsmaatregelen namen voor de nakende datum van 21 december 2012.⁴⁴ ‘Eerst stoppen de satellieten ermee, daarna valt internet uit, en uiteindelijk ook de elektriciteit. Er ontstaat grote paniek, de meeste Nederlanders overleven het niet. Ze zullen bevriezen, want heel Nederland ligt straks onder het ijs.’ Mensen slaan daarom allerlei voedselvoorraden in die tot ver na 2012 houdbaar bleven en kopen reddingsvloten. Een mogelijkheid hiervoor biedt de website www.2012supplies.com/d. Anderen kopen land hoog in de bergen om er bunkers te bouwen. De geïnterviewde Maarten zegt in het artikel: ‘Je merkt het nu al. Aan de verandering van het klimaat, maar ook aan de bijensterfte, neergang van de economie, onrust in de politiek, de toename in vulkaanuitbarstingen en het grote aantal overstromingen. Er staat ons een catastrofe te wachten. Daar kun je als weldenkend mens gewoon niet omheen.’

De hele heisa rondom 2012 kreeg echter ook kritiek. Zo herberekende de Duitse wetenschapper Andreas Fuls de Maya-kalender opnieuw en ontdekte hij dat er een fout was ingeslopen. De einddatum was niet 2012 maar 2208. In elk geval blijft de sensatie rondom 2012 de komende tijd wel nog even voortbestaan.

⁴⁴ <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/897077/2008/06/21/Nog-vier-jaar.dhtml>

7 | Beknopte anekdotes uit de geschiedenis

7.1 Tijdsbesef

In het christelijke westen probeerden de gelovige in vroegere tijden het leven in te richten via de kerkelijke tijdsindeling. Dat waren dikwijls lokale berekeningen. Zo vierde de gelovigen in de eerste eeuwen op verschillende tijdstippen Pasen. In de vijfde eeuw vierde Rome het in maart, terwijl Alexandrië het in april vierde. In 590 gaf het grootste deel van Gallië de voorkeur aan 26 maart, terwijl Gregorius van Tours 2 april koos.⁴⁵ Gregorius volgde hiermee de monnik Dionysius Exiguus die een betrouwbare methode probeerde te ontwikkelen om de datum van Pasen definitief vast te stellen.

7.2 Eindtijdverkondigingen

Gelovigen probeerden tijdens hun leven te berekenen wanneer het einde van de wereld zou aanbreken. Aurelius Augustinus vermaande deze mensen om ‘de vingers te ontspannen en ze een beetje rust te geven.’⁴⁶ En ook John Darby die zich intensief bezighield met de profetische uitleg van de Bijbel waarschuwde voor een populisme hierin dat kost wat kost probeerde een einddatum vast te stellen voor Christus’ komst.⁴⁷

Aan de vooravond van het eerste millennium na Christus droeg keizer Otto III in 996 een kroningsgewaad dat vol was geborduurd met taferelen uit het Bijbelboek Openbaring.⁴⁸

In februari 1763, toen er met de Vrede van Parijs een eind kwam aan de zevenjarige oorlog, voorspelde George Bell, een vrome methodist, het einde van de wereld voor 28 februari. John Wesley, die sinds lang elk geloof in de aanstaande wederkomst van Christus bij zichzelf had uitgebannen, moest de preekstoel op om de mensen te wijzen op de

⁴⁵ Eugen Weber, *De Apocalyps: Het einde der tijden door de eeuwen heen* (Amsterdam: Bakker, 1999), 17.

⁴⁶ Augustinus, *De Stad Gods* 18.53.

⁴⁷ Paul Boyer, “The Growth of Fundamentalist Apocalyptic in the United States”, in *Apocalypticism in the Modern Period and the Contemporary Age*, door Bernard McGinn, John J. Collins, en Stephen J. Stein, *The Encyclopedia of Apocalypticism* 3 (New York: Continuum, 1998), 150, 167.

⁴⁸ Weber, *De Apocalyps: Het einde der tijden door de eeuwen heen*, 64.

‘complete waanzin van de veronderstelling dat de wereld die nacht zou ophouden te bestaan.’ Maar velen waren zo bang dat ze niet naar bed durfden en ronddoolden op de velden. Ze waren ervan overtuigd dat als het einde van de wereld niet kwam, Londen dan toch zeker zou worden verzwolgen door een aardbeving, net als Lissabon acht jaar eerder.⁴⁹

Aan het einde van de negentiende eeuw wemelde het in Frankrijk van de bloedende hosties, huilende cyboriums, verschijningen, wonderen, kometen, meteorieten, en zelfs vliegende slagen, aardbevingen in eigen land en nieuws over exploderende vulkanen in het buitenland. Lezers van Nostradamus wisten dat hij het einde van de wereld verwachtte in 1886, maar het was mogelijk dat hij er een decennium of twee naast zat.

7.3 Realistische houdingen

Er is een verhaal overgeleverd over de zestiende-eeuwse heilige Aloysius van Gonzaga dat hiermee verband houdt. Toen hij nog novice was bij de Jezuïeten, speelden hij en zijn medeleerlingen op een dag een balspel tijdens een pauze. Het gesprek kwam op de verlossing en een van hen stelde de vraag: ‘Als je plotseling, nu op dit moment, te horen zou krijgen dat het laatste oordeel over een halfuur zou plaatsvinden, wat zou je dan doen?’ Terwijl zijn vrienden dingen opperden als gebed, boetedoening en smeekbedes tot patroonheiligen, zei Aloysius: ‘Ik zou gewoon doorgaan met spelen.’ Het hangt niet van ons af dat de gebeurtenis plaatsvindt, het hangt van ons af er op een goede manier mee om te gaan en op te reageren.

⁴⁹ Ronald Knox, *Enthusiasm* (New York, 1961), 546.

8 | Hermeneutische modellen bij de profetie

Voordat we ons aan de grote vragen van de eschatologie willen wagen. Willen we van tevoren erkennen dat onze visie over deze vraagstukken radicaal bepaald wordt door onze kijk op de uitleg van de Bijbel. Gedurende de kerkgeschiedenis zijn er verschillende modellen ontstaan die proberen aan te tonen hoe we de Bijbelse profetieën dienen te verstaan.

8.1 Preteristisch model

In het preteristisch model wordt gesteld dat de bijbelse profetieën in de nabije tijd van hun schrijvers vervuld werden. Ze waren *Zeitgeschichtlich*, begrensd door de tijd. Het doel van de profetische verkondiging lag op de bekering van het volk. De eerste hoorders werden opgeroepen zich aan God toe te wijden mits ze de oordelen van God niet over zich heen wilden krijgen. Net als de bewoners van Nineve konden ze berouw tonen en zich bekeren, waardoor het onheil over hun hoofd wegtrok (Jn4).

Methodisch werd er hierbij vaak voor gekozen om de redevoering van Jezus over de laatste dagen als basis in de eschatologische uitleg te kiezen. De profetieën in deze toespraak op de Olijfberg vullden zich in de val van Jeruzalem (70–135nC). Andere profetieën, zoals die in de brieven van Paulus en de Openbaring van Johannes diende men vanuit dit stramien te interpreteren.⁵⁰

Hugo de Groot (1583–1645) was de eerste in de geschiedenis die verbonden was met deze vooronderstelling. Dit model diende hoofdzakelijk om de rooms-katholieke kerk en haar paus te ontdoen van de brandmerken ‘hoer’ en ‘antichrist’. Omdat de profetieën tegenwoordig waren in de tijd van de schrijver, waren ze verleden tijd in de tijd van de lezer. Ze dienden enkel als bewijs van Gods ingrijpen in het verleden en



50 Roland Hardmeier, *Zukunft, Hoffnung, Bibel: Endzeitmodelle im biblischen Vergleich* (Oerlinghausen: Betanien, 2007), 179; John O. Sanders, *Das zweite Kommen Jesu Christi: Hoffnung und Gewissheit der Bibel, Das erweckte Wort* (Marburg an der Lahn: Francke, 1994), 12–13.

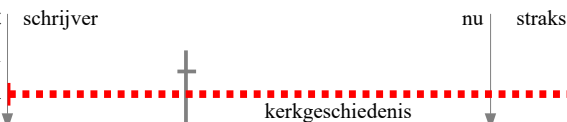
ter bemoediging van het geloof in Gods Woord. De boodschap van Christus wees zo niet naar een toekomstig koninkrijk, maar één dat al in zijn komst aanwezig was.

Bij de eerste komst van Christus werd de dag van Jahweh werkelijkheid. Christus behaalde de overwinning toen Hij de satan uit de hemel zag vallen (Lc10:18). Bij zijn komst vond het oordeel plaats (Jh3:19). Het eeuwige leven was verkrijgbaar (Jh5:24) en de oudtestamentische profetie gingen in vervulling (vgl. Hd2:16-17).⁵¹ Betreffende de uitleg van Openbaring werd vooral gekeken naar de tijd van de schrijver. Zo was de Romeinse keizer Nero het beest in Op13, die vluchtte naar de Parten en terugkeerden om opnieuw de macht te grijpen (Op17:8).

Het positieve van dit model is dat het oog heeft voor wat de profetie voor de eerste hoorders en lezers betekende. Het Bijbelse getuigenis is immers situationeel bepaald en spreekt ook in het leven van mensen in die tijd.⁵² Wel heeft dit model grote problemen bij de gedetailleerde beschrijvingen in de profetieën. Meestal moeten de details in de uitleg worden weggelaten of afgedaan als beeldspraak. Die beeldspraak wordt dan toegeschreven aan de creativiteit van de schrijver of aan de gewoonte van de tijd om zaken op die manier te overdrijven. Een nog andere mogelijkheid hierbij is dat latere uitleggers ervan uitgingen dat de profetie pas na een gebeurtenis zijn profetische woord verkondigde. Hoewel theologen ervan overtuigd zijn dat er een God is, lijken ze toch moeilijkheden te hebben met de gedachte dat de profeten gebeurtenissen konden verkondigen die ver in de toekomst lagen.⁵³

8.2 Historisch model

Het historisch model werd aan het eind van de twaalfde eeuw door Joachim van Fiore (1132-1202n.Chr.) bekend gemaakt. Maarten Luther, Isaak Newton en Dächsel (1818-1901n.Chr.) volgden het model. Men geloofde dat de profetieën niet enkel plaats vonden in de tijd van de schrijver, maar ook konden verwijzen naar een latere tijd. Een voorbeeld zijn de *Kanttekeningen bij de Statenvertaling* bij Op14:8 waar gesproken wordt over de val van Babylon. Volgens de *Kanttekeningen* verwijst dit naar de vroegere 'reformatoren' John Wycliff en Johannes Hut die 'Babel veel



51 C.H. Dodd, *The Apostolic Preaching and Its Development* (Chicago:Willlett & Clark, 1937), 142-149.

52 H. Baarlink, 'Eschatologie en hermeneutiek,' *Theologia Reformata* 35.1 (1992): 37.

53 J.N. Oswalt, *The Book of Isaiah 1-39* (NICOT; Grand Rapids:Eerdmans, 1983), 47.

afbreucks gedaan hebben'. De eerste engel in Op14:6 vertegenwoordigt de stroming van de Waldenzen en de Albigenzen en de derde engel verwijst naar Maarten Luther en Ulrich Zwingli.⁵⁴ Anderen zien in het beest dat uit het meer komt de Roomse paus en in de grote hoer de stad Rome. Zo werd Op8:6-9:21 vervuld tijdens de aanvallen op het Romeinse Rijk (395-1453n.Chr.). Een probleem bij dit model is dat er geen overeenstemming bestaat over welke profetieën op welke historische gebeurtenissen betrekking hebben. Uitleggers verklaren de details in de Bijbelse profetie dan ook dikwijls op een andere manier. Anderen kiezen ervoor om enkel de grote lijnen te verklaren omzeilen de discussie rondom details en context van het tekstgedeelte. Elke profeet lijkt dan eenvoudig te spreken over Gods zegen bij gehoorzaamheid en Gods vloek bij ongehoorzaamheid. Hoewel elke profeet daar ook oog voor heeft, gaat door deze globale manier van uitleg de eigenheid van het Bijbelse boek verloren. Ook kijkt men hoofdzakelijk naar de geschiedenis van de kerk en de levenswandel van de gelovige, zonder oog te hebben voor de wereldomvattende profetie waarbij ook andere volkeren aan bod komen.

8.3 Futuristisch model

Het futuristische model gaat er vanuit dat we de profetie concreet aards moet uitleggen en de context dient te honoreren.⁵⁵ De profetieën mogen niet worden beperkt tot algemene geestelijke principes, maar worden uitgelegd in de vorm van een concrete en realistische gestalte. Meermalen werd deze benadering ook aangeduid als de 'letterlijke vervulling'. Een nadeel bij die terminologie is dat de profeten ook allerlei beelden gebruiken.

Campegius Vitringa formuleerde zo negentien hermeneutische principes voor de uitleg van de profetieën. Een van de belangrijkste hierbij was dat de profetieën letterlijk moesten worden opgevat, totdat uitdrukkelijk het tegendeel bleek.⁵⁶



54 H. Verweij, *De Terugkeer van Jezus Christus naar de Openbaring van Johannes. Bevrijding van bezet gebied* (Franeker:Wever, 1978), 22.
 55 Vgl. G. Bronkamm, 'Die Komposition der apokalyptischen Visionen in der Offenbarung Johannis,' in: *Studien zu Antike und Urchristentum* (München, 1963), 204; Wilhelmus à Brakel, *Logike latreia: Redelyke godtsdienst* (Rotterdam; vanden Aak, 1742); Irenaeus van Lyon, *Adversus Haereses*, V.15.1; V.34.1.
 56 Mathijs van Campen, *Gans Israël: Voetiaanse en coccejaanse visies op de joden gedurende de zeventiende en achttiende eeuw* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2006), 462.

Contextueel lezen van de Bijbel doet recht aan wat er werkelijk bedoeld wordt en staat zo tegen een atomistisch tekst-gebruik, waarbij losse teksten uit hun literaire en historische verbanden worden gehaald en als tijdloze formules worden gehanteerd. Er wordt hermeneutisch gekozen voor een zo letterlijk mogelijke interpretatie van de profetieën, zonder daarbij te ontkennen dat er literair gezien verschillend taalgebruik is (historisch-grammaticale uitleg).⁵⁷ Wanneer er 'zeven' staat, dan is dat ook 'zeven'. Een draak is een draak, een schaal is een schaal, Israël is Israël en de gemeente is de gemeente. Waarom moeten we verder zoeken als de tekst op die manier zin heeft? De enige afwijking is mogelijk als de tekst duidelijk aangeeft dat iets anders moet worden opgevat. Men probeert zich strikt erop te oriënteren dat in de uitleg de 'woorden' van de Bijbel gesproken worden.⁵⁸ Wanneer een oudtestamentische profetie of belofte onvoorwaardelijk is gericht tot een bepaald volk en deze nog niet vervuld is, moet die profetie of belofte alsnog vervuld worden. Wanneer een belofte die onvoorwaardelijk aan Israël is gegeven een vervulling heeft gekregen in de gemeente en van het Nieuwe Testament, moet deze alsnog aan Israël vervuld worden.⁵⁹ Er wordt zo onderscheiden tussen 'voorvervulling' (in de gemeente) en 'uiteindelijke-vervulling' (voor Israël; vgl. Hd2 met Op9; Zc9:9-10 met Mt24:30 en Op1:7).⁶⁰

Augustinus schrijft vanuit dit hermeneutisch principe:⁶¹ 'De dingen die, naar wij geleerd hebben, bij of in verband met dat oordeel zullen gebeuren, zijn de volgende: Elia de Thisbiet zal komen. De joden zullen geloven. De antichrist zal de kerk vervolgen. Christus zal komen om recht te spreken.' Later kwam dit model sterk naar voren in de zestiende eeuw. Het vond haar aanhang binnen het dispensationalisme, namen als Darby, Scofield, Lindsey en Ouweneel zijn ermee verbonden. Van 't Spijker geeft verder te kennen dat dit model al door de eerste christenen gehandhaafd werd.⁶² Een nadeel bij dit model is de vraag hoe letterlijk de tekst genomen

57 G.E. Ladd, 'Historic Premillennialism,' in: *The Meaning of the Millenium: Four Views*, red. R.G. Clouse (London, 1977), 20-21.

58 E. Jüngel, 'Evangelisch geloof en de vragen van dood en leven,' *Kerk en theologie* 52.1 (2001): 18.

59 J.S. Feinberg, 'Systems of Discontinuity,' in: *Continuity and discontinuity – perspectives on the Relationship Between the Old and New Testament. Essays in Honor of S. Lewis Johnson, Jr.* red. J. Feinberg (Westchester, 1988), 76

60 J.S. Feinberg, 'Systems of Discontinuity,' in: *Continuity and discontinuity – perspectives on the Relationship Between the Old and New Testament. Essays in Honor of S. Lewis Johnson, Jr.* red. J. Feinberg (Westchester, 1988), 123.

61 Aurelius Augustinus, *De stad van God [De Civitate Dei]*, vertaald door Gerard Wijdeveld (Amsterdam: Ambo, 1983), XX.

62 W. van 't Spijker, *Eschatologie, Handboek over de christelijke toekomstverwachting* (Kampen:De Groot Goudriaan, 1999), 156.

moet worden. Wordt Israël bijvoorbeeld in de toekomst nog aangevallen met schilden, bogen en pijlen (Ez39:9)?

8.4 Ideëel model

Het ideële, spiritistische of symbolische model denkt dat de profetieën verwijzen naar tijdloos symbolische waarheden en niet naar historische of toekomstige gebeurtenissen.

De boodschap van de Bijbel is existentieel in plaats van historisch. Alle beschrijvende profetieën in de Bijbel moeten worden gezien als kinderlijk en primitief gedachte-goed die principes en ideeën van Gods regering proberen te beschrijven. De Bijbelse schrijvers gebruikten hun eigen taal, waarin ze mythen gebruikten uit het gnosticisme, judaïsme en andere bronnen.⁶³ Het is het doel van de uitlegger om de Bijbelse boodschap te demythologiseren. De gedachte dat Christus ten hemel opsteeg en ziekte veroorzaakt werd door demonen kon niet geloofd worden door de mens na de Verlichting. Ook Christus was in zijn boodschap uitgegaan van een letterlijk koninkrijk dat zou worden opgericht door een ingrijpend gebeuren van God.⁶⁴ Schweitzer gaf kritiek op de theologische beschrijving van Christus.⁶⁵ De Messias vergiste zich. Schweitzer drukte deze gedachte uit in zijn woorden:⁶⁶ 'Het wereldwiel draait verder en de voden van het lijk van de enige onvatbare grote mens, die geweldig genoeg was om de geestelijke heerser van de mensheid te worden en de geschiedenis te veranderen, hangen nog steeds daaraan. Dat is zijn overwinnen en heersen.' Jezus werd vernietigd, Hij stierf de dood van een martelaar.⁶⁷

Nadeel van het ideële model is dat de profetieën voor meerdere uitlegingen vatbaar zijn.

63 R. Bultmann, *Jesus Christ and Mythology* (Ney York:Scribner, 1958), 33.

64 J. Weiss, *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God* (Philadelphia:Fortress, 1971).

65 A. Schweitzer, *The Mystery of the Kingdom of God: The Secret of Jesus' Messiahship and Passion* (Londen:Black, 1914), 87.

66 A. Schweitzer, *Von Reimarus zu Wrede. Eine Geschichte der Leben-Jesu-Forschung* (1906), 367. Deze passage werd in latere edities verwijderd.

67 A. Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study od Its Proffress from Reimarus to Wrede* (New York:Macmillan, 1964), 368-369..

8.5 Heilshistorisch model

Zoals vaker het geval is probeert men zich niet vast te leggen op één model. Zo kiest het heilshistorische model ervoor om bij elke profetie opnieuw te bepalen



welk model gevolgd wordt. Dit model wordt toegepast door Zahn (1837-1933), Cullmann (1902-1999), Ridderbos (1914-) en Ladd (1911-1982).

Ieder bijbelgedeelte zal allereerst voor zichzelf dienen te spreken en niet bij voorbaat mogen worden ingepast in het raamwerk van een al klaar liggend eschatologisch scenario. De bijbelse profetie spreekt over het einde, maar is gebonden aan het verleden en heden. De anti-christelijke macht manifesteert zich niet enkel aan het einde (Babylon) maar nu al (door de dwaalleraars) en in het verleden (Antiochus IV Epifanes (170 v.Chr.) en het Romeinse rijk (70n.Chr.)).

8.6 Eigen model

In het onderzoek neem ik het futuristische model als uitgangspunt. Een groot aantal profetieën heeft zich dan nog niet vervuld op de manier die Gods Geest aangaf. Veel profetieën hebben wel een voorvervulling die belangrijk is voor de eerste toehoorders. Een voorbeeld hiervan vinden we bijvoorbeeld in Jesaja 7:10-14. Dit zorgt dat ik ook het preteristisch model serieus neem en na ga wat een profetie voor de eerste toehoorders betekende en dat ik eveneens oog heb voor het historische model dat zijn aandacht richt op voor meerdere voorvervullingen in de tijd. Doordat ik vanuit het futuristisch model werk bieden het preteristisch en historisch model me alleen voorvervullingen aan en geen definitieve vervullingen.

9 | Hermeneutische omgang met profetieën

Onder christenen leven er verschillende opvattingen over de uitleg en de toepassing van de bijbelse profetieën. Deze opvattingen ontstaan doordat er verschillende antwoorden worden gegeven op de vragen:

1. Is profetie voor de eigen tijd van de profeet of voor later? Dat kan dan gebeuren binnen enkele jaren of enkele tientalen jaren.
2. Moeten we profetieën scheiden op basis van hun ontvangers of zijn profetieën over Israël even concreet van toepassing op de volken? Dat laatste gebeurt door de vervulling van de profetie bij de volken 'in Christus' te zien. Anderen zien dit slechts een principe of voorsmaak van de nog uitblijvende vervulling aan Israël.
3. Is profetie concreet fysiek (*concrete eschatologie*) of abstract spiritueel te duiden? Op basis van de voorafgaande vragen gebeurt dat laatste waar een fysieke vervulling niet intreedt. Hierbij is het van belang dat God vandaag al een deel van zijn beloftes realiseert, terwijl die in de toekomst nog rijker verwerkelijk zullen worden.

Dikwijls stellen we vast dat profetische vervullingen vaak recht doen aan alle voorstellen. In de theologie wordt daarom graag het beeld van een berglandschap voorgesteld. De wandelaar ziet in de verte enkele bergen, waarbij het lijkt dat de bergtoppen dicht bij elkaar liggen en samen één bergmassief vormen. Wie dichterbij komt, ziet dat ze verder uit elkaar liggen dan eerst gedacht. Hij die in de bergen is aangekomen ziet ook de diepe dalen, maar erkent dat bergen en dalen door het ene bergmassief met elkaar verbonden zijn. De bijbelse profetieën staan daardoor in een bredere samenhang qua geschiedenis en toekomst. Er is sprake van een profetisch perspectief (*telescoped history*). Tegelijk beseffen dat deze term weinig recht doet aan het verleden waarop de profetie voortbouwt. Er zijn ook bergen voor de profetische uitspraak aanwezig. De profetie kijkt daarom niet alleen vooruit. Ze zet ook het verhaal voort en is daardoor telkens met Gods volledige heilsplan verbonden. Dat geeft de mogelijkheid om te spreken over voorsmaken in specifieke situaties en een uiteindelijke

vervulling aan het einde van Gods heilsplan. Het is deze benadering die in de vroege kerk al aanwezig is.

In de uitleg van de profetieën doet het heilshistorisch perspectief ons ook beseffen dat het onmogelijk is Gods plan met deze schepping in één profetisch woord samen te vatten. Er is een wisselwerking tussen het onderzoeken van de bergtoppen en de onderlinge relatie daarvan met het volledige bergmassief nodig om tot een totaaloverzicht te komen. Priesters en profeten laten hierbij zien dat Gods Geest elementen neemt vanuit dit heilshistorische perspectief om de toehoorders te bemoedigen. Er worden aspecten belicht van wat God zal doen met deze schepping en meermalen blijven er grote vragen over de realisatie daarvan en de relatie met andere profetische aspecten. De Geest in de profeet heeft echter een eigen door de tijd bepaald accent en voelt zich niet geroepen een blauwdruk van de toekomst te ontwerpen. Profeten doen niet hetzelfde als wat waarzeggers of toekomstvoorspellers doen. Er wordt ingezet op de verkondiging van het koninkrijk van God en de daarmee verbonden hoop vanuit het geloof in Gods trouw.

Dit besef toont dat het NT vooral de spirituele innerlijke beleving van het geloof accentueert als een reactie op de uiterlijke wetsgehoorzaamheid van het volk. Vanuit dat besef benadrukt het NT minder de uiterlijke en fysieke kanten van de profetieën. Gods Geest heeft niet de pretentie om elke bijbelschrijver het volledige heilshistorische plan te laten herhalen. Er wordt gekozen om in de eigen tijd te spreken en die bergtoppen uit het bergmassief te vermelden die de alertheid van het volk verdienen, zonder dat dit betekent dat de andere bergen overbodig zijn. Tal van zaken hoeven daarom niet expliciet in het NT aan de orde te komen. Wie in de uitleg van de profetieën een discontinuïteit opmerkt moet dat zodoende voldoende onderbouwen. Er wordt dan namelijk gesleuteld aan het totale bergmassief.⁶⁸

9.1 Onderscheiding: Israël en de volken

De kanttekeningen van de Statenvertaling betreffen de heilsbeloften vooral op de christelijke kerk. In de kerkgeschiedenis is er op deze visie dikwijls bezwaar gekomen.⁶⁹ Abraham Capadose noemt het in 1852 ‘een

68 Mart-Jan Paul, “Profetisch licht bij Jesaja”, in *Profetisch licht: toekomst voor Israël en de kerk*, onder redactie van Jan Hoek, Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Bond “Johannes Calvijn” 6 (Heerenveen: Groen, 2013), 42–43.

69 van Campen, *Gans Israël: Voetiaanse en coccejaanse visies op de joden gedurende de zeventiende en achttiende eeuw*.

jammerlijk dwaalpad' dat de kerk is ingeslagen.⁷⁰ Een andere benadering is het om profetieën die over Israël gaan op Israël te betrekken en profetieën die over de volken gaan op de volken te betrekken. Israël behoudt dan het erfrecht, en dat niet ten nadele van de volken die 'in Christus' deelhebben aan de nieuwe schepping.⁷¹ De onderliggende vraag is hierbij in hoeverre het heilswerk van Christus alle beloftes aan Israël heeft vervuld.⁷² Zo ziet de profeet Jesaja een toestroom van volken naar Israël, zonder dat hij hieruit concludeert dat zij de plaats van Israël innemen (Js55:5; 56:1-8; 60:3). Er is veeleer sprake van een samenhang met de glorie van Israël.

De joden hebben daarom nooit kunnen geloven in een louter geestelijke uitleg van de profetische boodschap. Tegenover de kerk hebben zij vastgehouden aan een aards-concrete fysieke uitleg van de profetieën. Onder hen wordt zelfs drie keer per dag het *Achttiengebied* uitgesproken. Daarin staat: 'Wees genadig, o Heer onze God, over Israël uw volk en over Jeruzalem uw stad en over uw tempel en uw woonplaats en over het koninkrijk van het huis van David. ... Aanvaard ons, o Heer onze God, en woon in Sion; dat uw dienaren U mogen dienen in Jeruzalem. ... Schenk uw vrede aan Israël uw volk en aan uw stad ... en zegen ons.' De tempel, Jeruzalem en het land zijn thema's die bij herhaling terugkeren in de liturgie. Door de oprichting van de staat Israël is het voor Thoragetrouwe joden dan ook onmogelijk om te geloven dat het messiaanse tijdperk in de kerk is vervuld. Er treedt daarmee een verbreding op in plaats van een vervanging.

9.2 De omgang met beeldspraak

Het gebruik van metaforische taal in de profetieën is begrijpelijk. De thema's over de toekomst overstijgen namelijk de situaties in het heden. Dat betekent echter niet dat zij 'alles menschliche Begreifen übersteigen'.⁷³

Sommige auteurs hechten aan het onderscheid tussen een vergelijking (*simile*) en een metafoor (*metapher*).⁷⁴ Een *simile* betreft dan een vergelijking op één punt, gewoonlijk met expliciet het vergelijkingswoord 'als', bijvoorbeeld: 'Ik schreeuwde als een vrouw in barensnood' (Js42:14).

70 Abraham Capadose, *De toekomst Israels: Twaalfstal redevoeringen uitgesproken in de bidstonden voor Israel te Amsterdam, Gorinchem, 's Gravenhage en Leiden* (Gorinchem: Wolff, 1852), 4.

71 Isaïc da Costa, *Bijbellezingen*, onder redactie van J.F. Schimsheimer, vol. 5 (Zwijndrecht: Van den Berg, 1985), 330.

72 *Ibid.*, 5:332.

73 Wolfhart Pannenberg, *Systematische Theologie*, vol. 3 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993), 667.

74 Elizabeth R. Achtemeier, "Exchanging God for 'No Gods': A Discussion for Female Language for God", in *Speaking the Christian God: The Holy Trinity and the Challenge of Feminism*, onder redactie van Alvin F. Kimel en Elizabeth Achtemeier (Grand Rapids: Eerdmans, 1992), 4-5.

Daarmee wordt alleen de overeenkomst van het schreeuwen aangeduid en niet dat God een vrouw is.⁷⁵ Een metafoor is meeromvattend en allerlei aspecten kunnen daaraan worden verbonden, bijvoorbeeld ‘De Heer is mijn Herder’ duidt niet alleen op voedsel, maar ook op bescherming, kennen van onze naam, dragen in de armen en nog andere aspecten die men zou kunnen bedenken. In de praktijk is het onderscheid echter vloeïend. Elke vergelijking roept een associatie op tussen beide aspecten. Uit het gebruik moet blijken hoe sterk deze is. Hetzelfde geldt voor het verschil tussen metaforen en beschrijvende taal.

Het is niet eenvoudig profetische omschrijvingen te interpreteren. Als er sprake is van ‘sterren die op aarde vallen’ (Op6:13), kunnen we (1) deze uitspraak fysiek-letterlijk nemen en er het einde van de aarde in zien, (2) de sterren als kometen of andere hemelobjecten duiden, of (3) de sterren en de aarde beeldend opvatten als verwijzing naar de machthebbers en een politieke maatschappij.⁷⁶

De profeten lijken weinig moeite te hebben met deze omschrijvingen. Het werd een kenmerk in hun literaire werken om te spreken over Gods toekomstig ingrijpen.⁷⁷ De vrijheid en variatie waarmee ze op deze manier over zulke gebeurtenissen schreven, wijst volgens sommigen er op dat hen niet om een vastleggen van kosmologische veranderingen ging.⁷⁸ Tegelijk merken we echter dat de profetische uitspraken nauw bij elkaar aansluiten en daardoor meer concreet op ons overkomen dan de beeldende uitleg vaak wil waarnemen.

Dikwijls beroepen theologen zich er op dat een bepaald gedeelte niet historisch-letterlijk op te vatten is. Het gaat dan om metaforische taal. De vraag hierbij is of die metaforische taal elke aards-concrete basis loslaat. Wolfhart Pannenberg schrijft terecht: ‘Nicht die Sache selbst ist Metapher, sondern nur die Form der Aussage.’⁷⁹

75 Ibid., 5.

76 Kevin J. Vanhoozer, *Is There a Meaning in This Text?: The Bible, the Reader, and the Morality of Literary Knowledge* (Grand Rapids: Zondervan, 1998), 310–312.

77 Leland Ryken, Jim Wilhoit, en Tremper Longman, red., “Apocalypse, Genre Of”, in *Dictionary of Biblical Imagery* (Downers Grove: InterVarsity, 1998), 35–37; Leland Ryken, Jim Wilhoit, en Tremper Longman, red., “Apocalyptic Visions of the Future”, in *Dictionary of Biblical Imagery* (Downers Grove: InterVarsity, 1998), 37–38.

78 Sandy D Brent en Ronald L Giese, *Cracking Old Testament Codes A Guide to Interpreting Literary Genres of the Old Testament* (Nashville, TN: B & H Publishing Group, 2014), 177–196; Patterson, “Wonders in the Heavens and on the Earth”, 403.

79 Pannenberg, *Systematische Theologie*, 3:668.

10 | Eschatologie van Qumran

De eschatologische interpretatie van Qumran vinden we voornamelijk in commentaren over de oudtestamentische Psalmen of profeten. Hun interpretatie van de eschatologie ontwikkelde zich vooral door de invloed die het boek Daniël in hun tijd had. In Qumran werd er geloofd dat de openbaring en verduidelijking van de Bijbelse eschatologie geheim bleef tot aan de generatie die in de eindtijd zou leven. De leden van Qumran zagen zichzelf als deze generatie.

Bij observatie van de theologische interpretaties valt het op dat men in Qumran in verschillende tijdsbedelingen dacht (4Q180.). God had in opeenvolgende bedelingen steeds iets meer geopenbaard over het naderende einde. De eerste bedeling begon met het ‘tijdperk van de schepping’ (CD 2:7; 1QS3:15-18; 1QH1:8-12) en werd gevolgd door het ‘tijdperk van de mensheid’ (1QS4:15-17) die zo duren tot het einde. De generatie die dan zou leven, zou haar climax vinden in de laatste dagen die in die tijd zouden aanbreken (QpHab4:1-2; 7-8; 10-14; vgl. 2:5-7).

In de laatste dagen zou de goddeloosheid hoogtij vieren en zouden de godvrezenden smachtend verlangen naar de komst van God in deze wereld (1QS4:25). Een soortgelijke situatie zou er heersen, zoals die aanwezig was kort voor de verwoesting van de eerste tempel (586v.Chr.). Net zoals toen zou er een grote vijandschap zijn tussen de zonen van de duisternis en de zonen van het licht. Het einde zou echter in zich komen en voorafgegaan worden door een tijd van verdrukking die de geboorteweëen van de Messias worden genoemd (1QH3:7-10). Net als het christendom en jodendom heeft ook de gemeenschap in Qumran weet van een valse Messias, een antichrist, die zich zou openbaren in deze laatste tijd.⁸⁰ De leden duiden deze persoon aan met de naam ‘Belial’ of ‘zoon van Belial’. Paulus gebruikt dit begrip eveneens in 2Ko6:15. Elders wordt door de leden van Qumran de uitdrukking ‘zoon van de zonde’ (CD6:15; 13:14; 1QS9:16; 10:19; vgl. 2Ts2:3) en ‘zoon van de misdaad’ (1QS3:21). Het is boeiend dat net zoals Paulus in 2Ts2:7 spreekt over ‘het geheim van de

⁸⁰ D. Flusser, *Judaism and the Origin of Christianity* (Jeruzalem:Magnes, 1988); *The Spiritual History of the Dead Sea Sect* (Tel-Aviv:Mod Books, 1989).

wetteloosheid' ook Qumran spreekt over 'het geheim van de misdaad' (1QH5:36; 50:5). In die laatste tijd zou ook de profeet Elia op aarde terugkeren (4Q521).

Daarna zou de Messias komen. Hij zou een koninklijke, priesterlijke en profetische waardigheid bekleden. Nadat de Messias in een grote veertigjarige oorlog Gog en Magog heeft overwonnen op de dag van Jahweh, zullen alle goddelozen vernietigd zijn (1QM, 4QpJs^a7-10,22-25; 4QpJs^b2:1; 4Cantena^b3:7-8; 4Q285,558). Dan zal er een gezegende tijd aanbreken van vrede en harmonie. De mensen zullen duizend generaties lang leven en het kwaad zal vernietigd zijn. In afwachting daarvan maakte de gemeenschap in Qumran haar plannen klaar voor de derde tempel die dan gebouwd kon worden. Haar plannen vinden we terug in de *Tempelrol* (11QT). Wellicht waren de financieringen voor deze tempel afkomstig uit de schat die de gemeenschap ergens in het land had verborgen. De bewaarplaats van deze schat vinden we terug in een koperen rol (3Q15).

11 | Parallelen in de profetieën over de volken

Het is opvallend dat er in de profetie meermaals vaste spreekwoorden en uitdrukkingen werden gebruikt. We zien dat terug in andere profetische uitspraken bij de andere volken. Zo lezen we in een Aramese inscriptie uit Sefira over de stad Arpad het volgende:⁸¹

‘En als Matiel kwaad doet aan Bir-Gayah en zijn zoon en nakomelingen, zal zijn koninkrijk tot zand vergaan. Het zal een koninkrijk van zand worden, zolang als Assur heerst! Moge Hadad dan elk soort van kwaad dat er op aarde en in de hemel bestaat en elke moeilijkheid over het uitstorten. Moge de sprinkhaan Arpad verslinden. Zeven jaar lang zal de worm eten en zeven jaar zal ... over het aangezicht van het land komen! Moge het gras niet verder groeien, zodat er geen groen kan worden gezien en moge de plantengroei niet gezien worden! Ook zal het geluid van de lier niet worden gehoord in Arpad, maar enkel het lawaai van kwelling en het geroep van gehuil en geklaag hoorbaar zijn onder haar bevolking. Moge de bek van de slang eten, de mond van de schorpioen, de mond van de beer, de mond van de panter! Moge de mond en een luis en een ... in de slang zijn keel komen. Moge de plantengroei verwoest worden en vernietigd. Moge Arpad een heuvel worden waar de woestijndieren thuis zijn: de gazelle en de vos en de haas en de wilde kat en de uil en de ... en de ekster! Moge deze stad nooit meer genoemd worden.’

Het is boeiend te zien dat er meerdere parallellen bestaan tussen deze vloek die over Arpad wordt uitgesproken en de profetische uitspraken die we in de Bijbel over de volken vinden. We zullen meerdere punten hieruit opsommen.

81 | J. Fitzmyer, *The Aramaic Inscriptions of Sefire* (Rome: Pontifical Biblical Institute, 1967), 15.

11.1 Afgrijselijk voor de andere volken

Jeruzalem wordt gemaakt 'tot een schrikbeeld voor alle koninkrijken der aarde' (Jr29:18). 'Ik zal deze stad maken tot een voorwerp van ontzetting en tot een aanfluiting; ieder die erlangs gaat, zal zich ontzetten en fluiten om al haar slagen' (Jr19:8; vgl. 25:9,18). 'Dan zullen vele volken langs deze stad voorbijtrekken en tot elkander zeggen: Waarom heeft de Here zo aan deze grote stad gedaan?' (Jr22:8). Bozra in Edom wordt gemaakt 'tot een voorwerp van ontzetting, van smaad, van verstomming en van vervloeking' (Jr49:13). Babylon wordt 'een voorwerp van ontzetting en een aanfluiting, zonder inwoner' (Jr51:37). 'Ieder die Babel voorbijgaat, zal zich ontzetten en fluiten om al zijn slagen' (Jr50:13). En eveneens zal ook voor Nineve gelden dat 'Ieder die haar voorbijgaat, zal fluiten, met de hand schudden' (Sf2:15).

11.2 Een woeste plaats voor wilde dieren

Ik zal Jeruzalem maken tot steenhopen, een schuilplaats voor jakhalzen, en Ik zal de steden van Juda maken tot een woestenij, zonder inwoners' (Jr9:11; vgl. 10:22). Jeruzalem zal 'een vreugde voor de wilde ezels, een weide voor de kudden' zijn (Js32:14). Over Edom geldt: 'Pelikaan en roerdomp nemen het in bezit, uil en raaf huizen daar; Hij spant daarover het meetsnoer der woestheid en het paslood der ledigheid. Van zijn edelen is er geen, die het koninkrijk uitroept, en geen zijner vorsten is er meer. In zijn burchten schieten dorens op, netels en distels in zijn vestingen; en het zal een verblijf voor de jakhalzen zijn, een hof voor de struisvogels. Hyena's treffen daar wilde honden aan, veldgeesten ontmoeten elkander; ja, daar zal het nachtspook verwijlen en een rustplaats voor zich vinden. Daar nestelt de pijlslang, legt er haar eieren, broedt ze uit en koestert ze in de schaduw; ja, daar verzamelen zich gieren, de een bij de ander' (Js34:11-15; vgl. M11:3). Voor Babylon geldt: 'Assur bestemde het voor de woestijndieren' (Js23:13). Er 'zullen boskatten met jakhalzen huizen, ook zullen er struisvogels huizen' (50:39; 51:37). 'Hyena's zullen er legeren en hun huizen zullen vol uilen zijn; struisvogels zullen daar wonen en veldgeesten daar rondhuppelen, wilde honden zullen huilen in de burchten en jakhalzen in de paleizen van wellust. Weldra zal zijn tijd komen en zijn dagen zullen niet verlengd worden' (Js13:21-22; vgl. 14:23). En over Nineve zegt de profeet: 'Kudden zullen zich daar legeren, alle gedierte, dat in troepen leeft; zowel pelikaan als roerdomp zullen overnachten op zijn kapitelen' (Zf2:14).

11.3 Een vergelijking met Sodom en Gommora

Over Israël zegt de profeet Jesaja: 'wij waren als Sodom geworden, aan Gomorra gelijk' (Js1:9). Edom wordt 'zoals Sodom en Gomorra met hun naburen onderstboven gekeerd' (Jr49:18). Datzelfde horen we ook van Babylon dat 'zoals God Sodom en Gomorra met hun naburen onderstboven keerde' (Jr50:40; vgl. Js13:19). 'Moab zal aan Sodom gelijk worden, en de Ammonieten aan Gomorra' (Sf2:9).

11.4 Oproep om het volk aan te vallen

'Roept schutters tegen Babel op, allen die de boog spannen; beleger het aan alle kanten, er zij geen ontkoming!' (Jr50:29; 51:11-12). Edom/Bozrah: 'Verzamelt u, rukt ertegen op en maakt u op tot de strijd!' (Jr49:14). Jeruzalem: 'Heiligt de oorlog tegen haar' (Jr6:4).

11.5 Verlatenheid

Juda is 'immers een puinhoop heden ten dage en niemand woont erin' (Jr44:2; Ez33:28-29). 'Aldus hebben zij het lieflijke land tot een woestijn gemaakt' (Zc7:14) 'zodat niemand erdoorheen trekt vanwege het wild gedierte' (Ez14:15). Ook zal Jahweh 'Nineve tot een wildernis maken, dor als een woestijn' (Sf2:13,15) en zal Hij Babylon 'tot eeuwige woestenijen maken' (Jr25:12). 'Slaat het met de ban, niets blijve ervan over!' (50:26), 'een eeuwige woestijn zult gij zijn' (51:26), 'zijn steden zijn tot een woestijn geworden, een land van dorheid en een steppe; een land, waar niemand woont en waar geen mensenkind doorheen trekt' (51:43). God zal het 'gebergte Seir tot een oord van woestheid en verwoesting maken en daar uitroeien al wie er komt of gaat' (Ez35:7).

11.6 Niemand trekt er meer langs of woont er

Juda wordt zo vernietigd en verlaten 'zodat niemand erdoorheen trekt vanwege het wild gedierte' (Ez14:15). God 'zal het land maken tot een oord van woestheid en verwoesting' (Ez33:28). 'Achter hen zal het land verwoest worden, zodat niemand daarin heen en weer trekt' (Zc7:14). Ook door Egypt zal 'geen mensenvoet doorheen trekken, zelfs geen dierepoot zal er doorheen trekken; het zal onbewoond blijven, veertig jaar' (Ez29:11). Moabs 'steden zullen worden tot een woestijn, waarin niemand woont' (Jr48:9). In Edoms steden 'zal niemand wonen en geen mensenkind daar verblijf houden' (49:18). Net zoals n Hazor waarin 'niemand zal wonen en geen mensenkind daar verblijf houden' (49:33).

Over Babylon luidt het ‘dat er geen inwoner in is; zowel mensen als dieren zijn gevloeden, verdwenen’ (50:3; 51:29). ‘Het zal in eeuwigheid niet meer bewoond worden, noch bevolkt zijn van geslacht tot geslacht; geen Arabier zal daar zijn tent opslaan, geen herders zullen daar legeren’ (Js13:20). Filistea ‘zal [Jahweh] te gronde richten, zodat er geen inwoner meer zal zijn’ (Sf2:5).

11.7 Verstrooid over de aarde

‘Ik zal de Egyptenaren onder de volken verstrooien en hen verspreiden over de landen’ (Ez29:12). ‘Ik breng over Elam vier winden van de vier hoeken des hemels en Ik verstrooi hen naar al die windstreken’ (Jr49:36).

11.8 Verwijderd van de vreugdeklanken

‘Ik zal in de steden van Juda en op de straten van Jeruzalem doen verstommen de stem der vreugde en de stem der vrolijkheid’ (Jr7:34; vgl. 16:9; 25:10). En ook over Tyrus horen we: ‘Ik zal een einde maken aan het geklank van uw liederen, het geluid van uw citers zal niet langer worden gehoord’ (Ez26:13).

11.9 Conclusie

Het is boeiend om deze identieke bewoordingen zowel in de Bijbel als buiten de Bijbel te ontmoeten. Toch mogen we hieruit niet concluderen dat Jahweh enkel toespeling doet op tijdelijke gewoontes, zonder dat Hij hetgeen Hij zegt waarmaakt. Juist in de profetieën valt het op dat er dikwijls een onderscheid wordt gemaakt tussen tijdelijke verwoestingen en eeuwige verwoestingen. In het onderzoek gaan we ervan uit dat we Gods uitspraken in de profetieën bij het woord moeten nemen. Uitzonderingen zijn enkel mogelijk als de tekst daadwerkelijk geen andere richting biedt.

12 | Kunstwerken over de toekomst

12.1 *Divina Commedia*⁸²

Dante staat zowel bekend als poët en als visionair. In zijn *Divina Commedia* laat hij zien dat hij beide is: een meester van de taal en een ziener van spirituele ervaringen. De *Commedia* ontving haar definitieve naam trouwens pas twee eeuwen na voltooiing.

⁸² Zie voor een goed overzicht van dit werk: Jeffrey B. Russell, *A History of Heaven: The Singing Silence* (Princeton: Princeton University, 1997), 151–185.

13 | De hoop en de medische ethiek

13.1 Humaniteit en technische perfectie

We ervaren tegenwoordig in de medische ethiek een spanning tussen de menselijke behoefte aan humaniteit en de technische perfectie. Wereldwijd zijn er mensen die propaganda maken voor de keuze om het dode menselijke organisme in te vriezen. De hoop daarachter is dat een groeiende en betere medische ontwikkeling het dan mogelijk maakt om de mens straks weer volledig tot leven te wekken. Op die wijze hopen we de dood te slim af te zijn en hem uiteindelijk te overwinnen. Door een te grote nadruk op de technische perfectie, krijgt de arts binnen de maatschappij meer de status van monteur en reparateur en boet de menselijkheid aan invloed. De mens dient zo door de moderne technieken van de medische wetenschap functioneel te blijven. Een menselijke machine is het uiteindelijke utopische resultaat van dit streven. Tegen een geneeskunde van apparaten, die totaal afziet van de menselijke taal ontstaat een technologische geneeskunde en verpleging. Steeds meer mensen hebben er vandaar angst voor om aan het isolement van de grote ziekenhuizen te worden overgeleverd en enkel omgeven te zijn door onpersoonlijke computers en andere technische machteloze taal.

13.2 De ethiek en het geloof

Gelovigen dienen zich vandaar de vraag te stellen of alles wat technisch mogelijk is ook meteen ethisch verantwoord is. Mag de geneeskunde doen wat ze kan, of zijn er grenzen gesteld? Het is de medische ethiek die zich hoofdzakelijk met dit soort vraagstukken bezighoudt. Bij dit soort vragen valt het op hoe belangrijk de rol is die het geloof hierin speelt. We moeten toegeven dat het onmogelijk is om onze antwoorden op deze vragen puur vanuit rationele doordinking te geven, zonder enige vorm van religieuze overtuiging. Met het verstand alleen is het onmogelijk om een heldere onvoorwaardelijk juridische medische ethiek te ontwikkelen. De aloude eed van Hippocrates voor de omgang van de patiënten, collega's en medemensen toont de noodzaak van het

geloof hierin doordat Hippocrates de goden aanroept om zijn eed kracht bij te zetten. Er is geen antwoord op de medische ethiek zonder geloof. Onze opvattingen over de geneeskunde zijn uiteindelijk geworteld in een diep ethisch-religieus denken. De christelijke hoop en de eschatologische verwachtingen krijgen zo hun invloed in ons hedendaagse leven.

13.3 Perspectief op de mens

De christelijke hoop ziet de mens niet enkel materialistisch als een lichaam zonder geest en ook niet idealistisch als een geest die over het lichaam heerst. Ze benadrukt de geschapen eenheid van lichaam, geest en ziel en ziet de mens als een door God gewild holistisch geheel. Wie ziek is of de dood nabij wordt niet gedegeneerd tot 'halve mens' of 'mens zonder verdere waarde'. De mens behoudt zijn volledige waarde, ongeacht de gesteldheid van zijn geest, ziel of lichaam, zelfs dan wanneer het hem of haar belet wordt om zijn verantwoordelijken binnen de maatschappij of het gezin verder uit te voeren. Artsen dienen vandaar mensen te helpen die ziek zijn en niet enkel ziekten te verwijderen zonder oog te hebben voor de mensheid van de ander.

Als God zo is zoals het christelijke geloof Hem beschrijft, hoeft de christen zich niet krampachtig vast te houden aan het leven. Hij mag zich dan in alle vrijheid overgeven aan de Heer. Ondanks dat strijden voor de gezondheid zinvol kan zijn, mag de strijd tegen de dood geen kwelling worden voor de gelovige.

14 | Vragen

1. *Zie je toekomst vooral optimistisch of pessimistisch tegemoet?*
2. *Wordt de eschatologie verwerkelijkt door Gods ingrijpen of de daad van de mens?*
3. *Is de eschatologie voornamelijk gefocust op deze wereld of op een andere wereld?*
4. *Wat zegt de eschatologie over de hoop van de kerk en de hoop van de wereld?*
5. *Hoe verhoudt het individu zich tot het totaal in het eschaton?*
6. *Heeft de eschatologie hoofdzakelijk te maken met de toekomst of met het heden?*